

***NC-10.11. De mens als onsterfelijke ziel, Wijsgerige menskunde.
(1997/1998).***

De mens als (onsterfelijke) ziel (42 p.)

Irrationalisme	1
Ideatieve vakwetenschap (inzake de onbewuste ziel	1
Iets goddelijks (idee, gebeurlijk ziel) wordt tot enkeling.	2
Het gegeven en het gevraagde	2
Psychologie van het bewuste.	3
De onsterfelijke ziel en het hiernamaals.	4
Weerleggende ervaringen	4
Bevestigende ervaringen.	4
De traditie omtrent onsterfelijke ziel.	6
Irrationalisme (levensfilosofie).	8
Ideatieve wetenschap volgens G.G. Carus.	10
Ideatieve psychologie van het onbewuste.	14
De onsterfelijke ziel en het hiernamaals.	20
Geheugenwetenschap.	42

Deel II.-- De mens als (onsterfelijke) ziel.

Leven begint met de plant en het dier. Leven dat het organische wel bezielt maar ‘transcendeert’ (overstijgt), begint met de mens (rede en taal).-- Wij bekijken het on(der)bewuste in de mens. Dit met de ogen van een platonieker, C.G. Carus (1789/1859), die geruime tijd vóór Freud zich van de enorme rol van het on(der)bewuste bewust was. Maar hij situeert zich binnen een hele stroming die zich afzette tegen het eenzijdig cerebraal verlicht rationalisme.

Irrationalisme

1780.-- Het preromantische irrationalisme.

Let wel: de irrationalisten van die tijd waren om te beginnen rationalisten maar zij voeren correctieven (verbeteringen) in,- Hamann, Herder, de jonge Goethe,-- Rousseau vooral stellen het leven centraal en wel als “vat vol mysteriën” mysteriën althans voor de rationalisten van die tijd.-- Onthouden wij Goethe: “ik geloof dat al wat het genie als genie doet, onbewust geschiedt”.

Terloops: ‘genie’ betekent “hoger begaafde”. Maar in die tijd kreeg het de bijbetekenis van “hoger begaafde die de rationele regels overstijgt”. Dat blijkt uit Jean Paul’s gezegde: “het onbewuste dat de werken van de dichter de goede en boze ziel inblaast”.

1795.-- Het romantisch irrationalisme.

De romantiek wil van het leven niet enkel de rationele zijde doen gelden (zoals de cartesians-lockiaanse verlichte geesten) maar ook de rest niet reductief het leven herleiden tot wat de natuurkunde b.v. ervan vat maar instauratief (met zin voor de totaliteit). Dit gaf aanleiding tot het romantische organicisme, dat al wat leeft, ja, de hele kosmos opvat als één organisme, vol leven.

Besluit.-- I.p.v. van irrationalisme te spreken zou men beter van levensfilosofie spreken,-- levensbevestigingsfilosofie die de nadruk op het on(der)bewuste legt.

Ideatieve vakwetenschap (inzake de onbewuste ziel).

Om te beginnen de idee ‘vakwetenschap’ volgens het platonisme. Feiten, die vastgesteld worden (fenomenologie) maar doorgrond (logica) zo dat zij de idee die in de feiten én aanwezig én actief is - wiskundig of niet - in een ‘theorie’ (niet verwarren met theoria van Platon die het hele vaststellen van feiten en doorgronden omvat) weergeven. -- Dat doet Carus wanneer hij onbewuste feiten verklaart als het werk van de ziel als idee. -- Dat is ideatieve wetenschap.

Ideatie is geen (aristotelische) abstractie of nog minder een loutere naamgeving (nominalistische constructie).-- Natuurlijk is deze lemmatische (= hypothetische fase gevolgd door de analytische, die het lemma of theorie toetst aan (nieuwe) feiten, al of niet uit de theorie gededuceerd.-- Men ziet het: platonisme is geen ‘zweverig’ denken!

Iets goddelijks (idee, gebeurlijk ziel) wordt tot enkeling.

Carus stelt het proces van een organisme vast. Dit proces wordt ‘gestuurd’ (is doelgericht).

Het gegeven en het gevraagde.

GG.-- Rondom ons en in ons, mensen, stellen wij een proces vast, dat gestuurd wordt. Maar dat gestuurd worden geschiedt zonder zelfbewustzijn, zonder onze rationele tussenkomst.

GV.-- Er is een zielkundig beginsel - de idee ‘ziel’ - dat Carus “iets goddelijks” heet, aan het werk: kan onze menselijke bewuste ‘kunst’ (vaardigheid) zoiets aan? -- De natuur (de buiten ons rationeel denken om actieve idee) en de kunst (ons rationeel denken) staan tegenover elkander als onmacht om te scheppen en scheppingsmacht.

Gevolg.-- De wetenschap van onze bewuste ziel komt neer op het nagaan van het onbewuste proces in al wat leeft rondom ons en in ons. De kringloop “onbewustzijn/ bewustzijn/ onbewustzijn” valt op. Wat toch telkens weer mysterieus blijft voor onze wetenschappelijke constructies!

Ideatieve menskunde.-- De superioriteit van de mens valt op.

a. Ons bewust leven en **b.** zelfs ons organisme overtreffen ieder niet-menselijk leven en organisme. Dit blijkt zelfs in onderontwikkelde mensen.

Meningen. (36/37)

Het gevoel van eerbied. - wat nog geen echte kennis is - zet op weg, vooral wanneer men het onbewuste proces nagaat (kind, afschuw voor doding van de mens).

Zelfs dierlijk leven is object van eerbied bij vele volkeren.-- Die eerbied geldt “iets goddelijks”. Noch atheïsme of pantheïsme maar wel entheïsme verklaren de reden van die eerbied. Er is in de idee, vooral in de idee ‘ziel’ (en nog het meest “menselijke ziel”) iets goddelijks aanwezig en aan het werk.

Kritiek op een aantal fysiologen en theologen die juist dat “goddelijke iets” miskennen. - Tot daar de inleiding.

Ideatieve psychologie van het onbewuste. (37/42).

Beter zou het zijn te zeggen: psychologie van de kringloop “onbewustzijn/ bewustzijn/ onbewustzijn”. Wat alleszins één aspect van het on(der) bewuste is.

De taak van een ware psychologie is: vele dingen - ook binnen ons bewustzijn - zijn als iets onbewusts aan het werk.

1. *Het onwillekeurige wordt tijdelijk willekeurig.* (37/38).

Het ademen is uiteraard onbewust. Toch kunnen wij het momentaan beheersen. Eenzelfde idee, de ziel, is de oorsprong der twee.

2. *Het aanvankelijk willekeurige wordt onwillekeurig.* (38/39).

De structuur - een proces weerom - van het aanleren van vaardigheden begint met het inoefenen (willekeur) maar loopt uit op onwillekeurig te werk gaan. Zo: klavier spelen. Zo: gaan enz..

Opm.-- De idee wordt dus in het proces zelf dat zij stuurt, waargenomen en zo tot bewustzijn gebracht”.

Carus stuurt aan op de studie van het leerproces (vaardigheden)

Psychologie van het bewuste.

Carus staat nu stil bij de oorsprong van het bewuste zieleleven.-- Platoniserend veronderstelt hij dat ons bewuste weten reeds embryonaal in onze onbewuste ziel aanwezig is.

Vooraf de aangeboren vaardigheden wijzen in die richting. Deze wortelen blijkbaar in het ‘onbewustzijn’. Hoe bewust zij ook zijn. De erfelijkheid toont het klaar. In de ziel van het embryo zijn vaardigheden - uiteraard onbewust - aanwezig. Zij - die ziel - organiseert én lichaam én innerlijk leven.

Besluit.-- Echte wetenschap der ziel bestudeert de onbewust in ons functionerende idee. Zij is dus ideatief.

Opm.-- G.E. Stahl (1660/1734) was een voorloper terzake. De ziel is het echt scheppende en vormende in de mens (animisme). En ook: hij trok zeer duidelijk de aandacht op het onbewuste proces. In het organisme. Dat onbewuste verloopt niet bewust beredeneerd maar toch volgens de rede. Maar dan een rede die anders is dan die der rationalistische verlichte geesten.

Opm.-- Men leze nu het kleine hoofdstukje over Kepler die platoniseerde als natuurwetenschapper (met sterke pythagoreïsche inslag natuurlijk, gezien het wiskundige element). Men zal zien dat een Carus platoniseert maar als geesteswetenschapper.

Het begrip ‘idee’ dat sinds de XVI-de eeuw verward wordt met onze menselijke begrippen, staat centraal als dat wat het wezen uitmaakt van fenomenen (feiten),-- wezen dat stuurkundig is en proces, d.i. wording, verandering, beheerst als normerende informatie in de fenomenen.

De onsterfelijke ziel en het hiernamaals.

New Age, de wirwar van neo-sacrale bewegingen (van opwekkingszaad), komt nu ter sprake en wel wat betreft de paranormale zielkunde, voor zover deze zich bezig houdt met doodsnabije ervaringen bij terminale patiënten.

Er bestaat enige eensgezindheid omtrent de definitie (stervensnood, tunnel, ontmoeting met wezens, innerlijke vrede,-- uittreding, hemels landschap - niet zonder het panoramisch geheugen-, terug bijkomen, ommekeer inzake de dood).

Opm.-- Er zijn ook duidelijk griezelige ervaringen, doch deze komen even later ter sprake.

Opm.-- Zoals uit Tostoi's verhaal blijkt (Ivan Illitsj), is dit een sinds eeuwen goed gekend fenomeen. De getuigenissen omtrent de ervaringen - niet de ervaringen zelf - zijn onweerlegbaar. De kritische vraag luidt: "Welke werkelijkheidswaarde moet eraan gehecht worden? ". Wij volgen het verslag van een wetenschappelijk uitgevoerd onderzoek door K. Osis/ E. Haraldsson

Het tweeledig model. --

Stellers hebben o.g.v. getuigenissen, vastgesteld door verzorgend personeel (artsen, verplegenden), getracht een model vast te leggen. Dit vervalst, hoofdzakelijk, in twee deelmodellen. Honderden Amerikanen en Indiërs werden gecontacteerd.

I. Weerleggende ervaringen. Als men wil: tegenmodellen.

Er bestaan een aantal onsamenhangende hallucinaties (schijnwaarnemingen). Voor zover deze ter sprake komen, blijkt het waakdroomkarakter met een aardse inhoud.-- Er zijn ook samenhangende 'gezichten' (visioenen) die eveneens 'aards' van inhoud zijn.

Opm.-- De duidelijke afwijzing door stellers van dergelijke ervaringen is een betwistbaar aspect.

Er zijn ook pathologische gezichten, die op de afbouw van lichaam en geest wijzen. Aldus de gevestigde medische verklaring.

Opm.-- Weerom: de afwijzing door stellers beperkt zich tot de medische verklaring. Deze is misschien niet de enige! Want wat William James het 'artsenmaterialisme' heette, is niet bewezen maar een mening die tot axiomatisch bepaald waarnemen aanzet. - Tot daar het eerste deelmodel.

II. Bevestigende ervaringen.

Het model (dat stellers begunstigen).

Dit is het eigenlijke thema van het boek. Vreugde-effect, religieuze figuren zijn o.m. wezenskentrekken. Toch komen in India andere dingen te voorschijn (Yama, Yamaraj), die ofschoon echt toch griezelig overkomen.

De enquête. (49/50).

Drie onderzoeken: VSA (1959/1960), VSA (1961 / 1964), N. India (1972/1973).

- a. Vragenlijst (persoonlijke fiche, medische fiche, inhoud).
- b. Bestemmelingen: artsen en verplegend personeel (duizenden).
- c. Antwoorden: niettegenstaande de vooroordelen van de wetenschappelijke wereld toch 640 antwoorden die sloegen op 35.540 ervaringen van doods nabijen. Ziedaar voor het eerste onderzoek.-- De uitslag toonde het verschil tussen het model en het tegenmodel.

1. Er bestaat volgens de getuigenissen wel degelijk een andere wereld. Wat b.v. de natuurwetenschappelijke kosmologie in een ander daglicht stelt. Want dit onderzoek toont, althans in het aangezicht van de dood, het bestaan van een andere wereld.

2. Er zijn wezens, bekende en onbekende, die vanuit die andere wereld actief optreden (gevolg: b.v. vreugde).

Het uitgewerkte model. (51/54).

In het feitenmateriaal toont zich een model er een tegenmodel. Eens dat dat vaststond, konden Osis / Haraldsson dat model en tegenmodel verder definiëren.

Twee hypothesen.

1. Ofwel bestaat een andere, hemelse, wereld (verbrede kosmologie).

2. Ofwel bestaat geen andere wereld.

Het ging om een dilemma: één de twee hypothesen is waar; de andere vals.

De gezichten.-- Twee verklaringen:

1. paranormale waarnemingen en gewaarwordingen tonen (fenomenologisch maar vanuit verruimd bewustzijn) een werkelijke, ofschoon andere wereld.

2. Hersenen en zenuwstelsel falen en construeren een schizoïde wereld o.g.v. een vlucht in een schijnwereld. Of men haalt een hele reeks andere 'verklaringen' aan (hersensletsels, uremie enz.). Waarop Osis/ Haraldsson: de septische verklaringen doen beroep op factoren die op de hemelse (melioratieve) gevallen geen invloed hebben.-- Dit wordt in detail uitgesponnen.

Kort.-- DNE zijn ofwel echte waarnemingen ofwel enkel hallucinaties. In het eerste geval blijkt de ziel in staat tot bewustzijnsverruiming. In het tweede geval vervalt zij in louter hallucinaties, d.i. schijnwaarnemingen. Op dit laatste antwoorden Osis / Haraldsson: sommige zgn. hallucinaties blijken bij toetsing werkelijk!

Opm.-- Thanatologie. (54/55) Studie van het stervensproces (neurologen, psychologen, psychiaters).

Opm.-- Parapsychologie. (55) Dit is de wetenschappelijke studie van occulte fenomenen. Occultisme is de studie gepleegd door ingewijden. Paranormologie (een betere naam) bestudeert als buitenstaander.

De traditie omtrent onsterfelijke ziel.

De bewijzen buiten de paranormale fenomenen om komen op het volgende neer.-

1. *Cultuurhistorisch.*

Convergerende inductie: verschillende individuen in verschillende tijden en plaatsen huldigen de overtuiging dat de ziel er is en wel als onsterfelijk wezen. O.g.v. ervaringen en tradities. Osis/ Haraldsson situeren zich hier.

2. *Ontologische bewijzen.*

2.1. *Psychologisch:* de ziel als immaterieel wezen kan niet sterven.

2.2. *Onbevredigheidsbewijs.*

a. Teleologisch: de ziel staat gericht op onbegrensd ontwikkelingsproces (de begrensdsheid van deze aarde belet dit).

b. Ethisch: gewetenlozen hebben vaak meer geluk binnen de begrensdsheid van deze aarde (wat onrechtvaardig is).-- De bewijskracht van deze redeneringen kan steeds door absurdisten, cynici en algemeen kritisch ingestelden, betwijfeld worden.

Situering van het onderzoeksresultaat.

Osis/ Haraldsson spreken van wetenschappelijk bewijs. Maar dan definiëren zij de paranormologie als wetenschap.

1. *Mediumniteit.*

2.1. *Gezichten* (“ware hallucinaties”).

2.2. *Uittreding.*

3.1. *Doodsnabije ervaringen.*

3.2. *Herinneringen aan vorige levens (reïncarnisme).*

Stuk voor stuk paranormale fenomenen.

Opm.-- omstreden.-- Het recente nummer van *Science et vie* (959: août 1997): “Wetenschappers aller landen hebben nog nooit ook maar de minste buitennatuurlijke werkelijkheid vastgesteld”. Dat spreekt boekdelen.

Kritiek.-- Inderdaad! Maar *Science et Vie* vergeet erbij te zeggen dat die wetenschappers enkel gevestigde modellen - vooral van natuurkundige aard - aanvaarden. Zonder te bewijzen dat deze modellen ertoe in staat zijn te oordelen over paranormale fenomenen. Zij wijzen af alsof hun modellen over alle werkelijkheid kunnen oordelen. M.a.w.: zij verwarren ontologie met b.v. natuurkunde. Wat sciëntisme is.

Twee niveau 's: paranormaal en visualiserend. (60).

Men kan paranormale fenomenen, indien eerlijk, niet loochenen. Welnu, paranormaal begaafden weten zich daarin thuis en kunnen ze, minstens principieel, beter beoordelen dan niet-begaafden. Wat zij wel kunnen, is visualiseren, d.i. in termen van niet-begaafden terzake beschrijven wat zij ervaren.

Zolang de mensheid verdeeld wordt in deze twee categorieën, mediumniek begaafden en niet terzake begaafden, zal er gediscussieerd worden over de (on)werkelijkheid van paranormale fenomenen.

Deze vrouwen: volstrekt overtuigd van de hel. (61/62).

Van de hand van Ph. Atwater die zelf drie BDE doormaakte komen gevallen die de eenzijdigheid van Osis/ Haraldsson aanvullen. Zij geeft als getuigenis (d.i. niet streng wetenschappelijk) drie gevallen weer binnen eenzelfde kliniek. Opvallend : uittrekking, zweven boven het eigen lichaam (iets dat in klinieken n.a.v. operaties vaker voorkomt), tunnel, licht dat schittert. Maar nu komt het: heuvels die verlaten zijn vol naakte mensen als zombies die haar aankijken. Griezellig.

Verschillen en gelijkenissen.-- Eén gemeenschappelijke eigenschap: verdringing van misstappen en door BDE versterkt schuldgevoel. Een vierde ervaart iets analoogs.

Besluit.-- De drie vrouwen zijn van de hel overtuigd.

Opm.-- Bijbels gezien zagen zij refaïm, zoals b.v. *Ps. 88 (87): 11/13* suggereert, d.i. zielen zonder goddelijke geest (levenskracht; *Gen. 6:3*).

Geheugenvervorming. (63/64).

De introspectieve methode loopt tot op zekere hoogte ineen met de retrospectieve methode, d.i. de terugblik op dingen die men te voren waargenomen of gewaargeworden heeft. Er zijn wetenschappelijke onderzoeken aan de gang.

Besluit: Indien men juist conditioneert, dan zijn heel wat mensen vatbaar voor geheugenvervorming. Tot in een verbijsterende graad! Onder de voorwaarden vallen op hypnose, maar ook andere 'suggestieve' werkingen van medemensen: een gewone suggestie, inbeeldingsoefeningen, misleidende informatie. Wat psychologen en gerechtsmensen aangaat.

Behalve dat dit thema de psychologie aangaat, gaat het misschien ook het vorige hoofdstukje, juist hierboven aan: kritische geesten zullen zeggen dat er binnen de kliniek suggestieve invloeden aan het werk zijn. Wat zij moeilijk zullen kunnen bewijzen maar wat toch de overtuigende waarde van de vermelde gevallen verzwakt.

Deo trino et uno Mariaeque gratias maximas!

01.10.1997

Irrationalisme (levensfilosofie).

Ontologie of metafysiek, althans in één van haar moderne vormen, is theologie, kosmologie en 'psychologie' (versta: menskunde of antropologie). Deze drie aspecten - steekproeven, perspectieven - van de algehele werkelijkheid ("het zijn(de)") worden op zeer persoonlijke wijze en uiteengehouden en ineen verwerkt door Carl Gustav Carus (1789/1869) van wie wij een eerder uitvoerige tekst gaan aanhalen nadat wij hem even gesitueerd hebben in de geschiedenis van de dieptepsychologie (beter: dieptemenskunde).

Situering.-- *J. Waldighofer, Was ist Tiefenpsychologie?, in: Schweizer Rundschau* 48: 8/9, 675, vat als volgt samen.

Tegen het einde van de XVIII- de eeuw vormde zich rond J.G. Hamann (1730/1788), J.G. Herder (1744/1803) en de jonge J.W. Goethe (1749/1832) - uitgaande van de Sturm und Drang (*opm.:* een woeste beweging) - een preromantisch irrationalisme.-

Opm.-- 'Irrationalisme' betekent allereerst - en in de meeste gevallen - het feit dat men naast de rationaliteit één of meerdere irrationele elementen aan het werk ziet. In die zin was het toenmalige irrationalisme eerder een correctief t.o.v. een (eenzijdig) verlicht rationalisme ('Aufklärung').

Centraal stond - wat reeds bij J.-J. Rousseau (1712/1778) het geval was (niettegenstaande zijn grondig rationalisme) - niet meer het bewustzijn (*opm.:* zoals sedert R. Descartes (1596/1650; stichter van het typisch moderne rationalisme: 'Lumières') en de grote cartesianen gangbaar geworden was) maar het leven of "de wereld als vat vol rationeel onbegrijpelijke mysteriën".

Waldighofer haalt *D. Brinkmann, Probleme des Unbewusten*, Zürich, 1943, ter staving van zijn mening aan.-- "Geconfronteerd met zulke afronden van duistere gewaarwordingen, krachten en prikkels staat onze heldere en klare filosofie (*opm.:* bedoeld is de cartesiaanse moderne filosofie in Duitsland: denk vooral aan G.W. Leibniz (1646/1716)) het huiverigst van al: zij slaat een kruis alsof zij voor de duistere grot van onderste zielekrachten stond en speelt liever met enkele lege woorden en classificaties op Leibniz schaakbord". (Herder). Ik geloof dat al wat het genie als genie doet, onbewust geschied" (Goethe). -

“Het machtigste in de ‘dichter’ (*opm.*: letterkundige) dat zijn werken de goede en boze ziel inblaast, is uitgerekend het onbewuste” (“Jean Paul”, d.i. J.P.Fr. Richter (1763/1825)).

F.W. Schelling (1775 / 1854) wordt niet zonder reden - aldus Waldighofer - als de echte stichter van een romantische filosofie omtrent het onbewuste geduid.

Opm.-- De (Duitse) romantiek (+-1795/+1850) wilde het leven van de geest in zijn volheid vatten. Fr. D. Schleiermacher (1768/1834) en op de eerste plaats natuurlijk Schelling, zijn romantische denkers. Om een Fr. Schlegel (1772/1829; broer van Aug. Wilh.) niet uit te sluiten. -- I.p.v. de ‘rede’ (als verlicht-rationalistische rede verstaan) èn haar abstract-universele begrippen centraal te stellen draaide het romantische levensgevoel-en-denken rond het leven in diens ganse volheid en het singulier-concrete begrip. Daarbij werd het ‘zijn(de)’ of de werkelijkheid geduid als één omvattend ‘*organisme*’ (‘organische’ wereld- en levensbeschouwing) in het spoor van de levende - biologische - wezens die één organisme uitmaken.-- In die omvattende samenhang (later zal men ‘systeem’ zeggen) situeert zich de romantische mens met zijn verstand en rede, met zijn gemoed en zijn wil, - d.i. zijn ‘geest’.

Terloops: De nawerking (‘receptie’) van de romantiek is nog steeds ongebroken.

Het onbewuste, romantisch opgevat, treft men aan bij Carus en Novalis (= Fr. Von Hardenberg (1772/1801)),-- in het filosoferen van A. Schopenhauer (1788/1860).

De “*Philosophie des Unbewussten*” (1869) van *Ed. van Hartmann* (1842/1906) is nog filosofie omtrent het onbewuste maar wordt geleidelijk psychologie omtrent het onbewuste. “Nevens het romantisch vitale (*opm.*: in levensprocessen actief) karakter neemt het onbewuste bij van Hartmann ook het - voor de XIX- de eeuw typische - karakter van stuurkundige activering van in schijn levende fysiologische en psychologische mechanismen aan” (a.c., 675).

Opm. -- Wij zullen zien dat dat begrip ‘mechanisme’ als onbewust proces reeds klaar bij Carus aanwezig is.

S. Freud (1856/1939), de psychanalyticus, bewaart dit tweeledig karakter maar werkt een geëigende methode terzake uit en voert het begrip ‘onbewuste’ definitief in de wetenschappelijke psychologie in.

Ideatieve wetenschap volgens G.G. Carus.

De ideatie beheerste de kosmologie van Joh. Kepler. Kijken wij nu in volle XIX-de eeuw naar C.G. Carus, die in zijn *Vom Unbewussten in der Seele* (1846) een ideatieve wetenschap van de organismen en de zielen ontwerpt. Bij hem gaat dit gepaard met een (sterk romantische) opvatting. inzake leven en organisme: (wat men een organicisme zou kunnen heten). Maar dan een biologisch en psychologisch organicisme dat door en door ideatieve methode toepast.-- Wij geven de tekst zo volledig mogelijk weer maar ingedeeld en van titels voorzien.

Wetenschap. -- Wetenschap culmineert in een theorie. Deze:

- a. vertrekt van de vaststelbare - 'stellige' of 'positieve' - feiten.: Zij
- b. doorgrond ze (volgens het toonbeeld der pythagoreïsch-platonische theoria of doorgronding)
  - b.1. lettend op de mathematische (getal- en ruimtewiskundige) inslag en
  - b.2. lettend vooral op de ideeën die in de feiten aangetroffen worden.
- c. Daaruit,--uit die gedeeltelijke of gehele theorie, deduceert zij toetsingen (in platonische taal: lemmatische analyses) zo dat de theorie op haar degelijkheid (in platonische taal: 'goedheid', waardevolheid) klaarder wordt.

Dat type wetenschap treffen wij in Carus tekst onuitgesproken maar actief aan het werk aan.

Iets goddelijks (idee, gebeurlijk ziel) wordt tot individu.

Carus.- "Ga de stapsgewijze - met onwrikbare bestendigheid verlopende - uitbouw (*opm.*: proces) van de onderling onherleidbare delen van - al was het maar juist één enkel - organisme na.-- Zie hoe - doorheen eindeloze herhalingen van de ene eerste levensvorm (*opm.*: in een levend wezen is het meestal de bevruchte cel), eigen aan het microscopisch eerste eiblaasje - een karakteristieke celvorming ontstaat die heel en al de basis uitmaakt.-- Kijk hoe daarna daaruit vaten, zenuwen, spieren, botten - volgens telkens weer welomschreven stuurkundige energieën en metamorfosen - te voorschijn komen.-

Opm.-- Ziedaar wat de microscopische methode van waarneming in zijn tijd. Als feit te zien gaf. Platonische' 'theoria' - net zoals de pythagoreïsche - begon stevast met ervaren, d.i. het uitwendige waarnemen en het inwendige gewaarworden.

Carus is m.a.w. net als b.v. Kepler platoniserend op duidelijke wijze. Zien wij nu hoe hij het feit uitdiept. Wat de tweede fase van theoria is.

Het gegeven en het gevraagde.

In ons, mensen, en in andere wezens, vooral de levende, wordt de verwerkelijking en het in stand houden van de bestaansvorm - in ons, mensen, lang voor alle denken - geleid met een karakteristieke en hoge wetmatigheid. En dit getuigend van schoonheid.

Zoals wij zo-even zeer kort schetsten aan de hand van het tot stand komen van een individueel biologisch wezen.

Het komt op een eigenaardige ervaring neer in ons zelfbewust denken. Want hoe meer wij in de idee (of wetmatigheid), aan het werk in het proces van ontstaan en zich ontwikkelen van een biologisch wezen, doordringen, des te hoger onze eerbied voor dit stuurkundig proces wordt. Want voor al wie dergelijk proces nagaat, wordt gaandeweg duidelijk welke wijsheid, macht en schoonheid - nog zonder enige vorm van zelfbewustzijn - iets goddelijks (*opm.*: de idee aan het werk in het proces) dat zich tot een individueel wezen uitwerkt, kan blootgeven . - Tot daar het gegeven.

Onvermijdelijk dringt zich daarbij de vraag op: “Een onbewuste werking van een zielkundig beginsel (*opm.*: blijkbaar de idee: iets goddelijks geheten door Carus, en in de verwoording van de vraag de idee die een ziel is) ontvouwt zich dag-in dag-uit voor onze (wetenschappelijke of althans - wijsgerige) ogen”. De vraag luidt daarbij: “Kan de vrije activiteit van de ziel die zichzelf bewust is, de schoonheid, en rijkdom en de gans eigengeaarde afwerking evenaren die de onbewuste werking van de ziel aan de dag legt?”.

Opm.-- Vergelijken wij deze vraag met de verlicht-rationalistische, naar materialisme neigende vooropstelling dat de menselijke rede het licht en de wetmatigheid bij uitstek is in het materiële en rationele heelal en in de aardse maatschappij. Descartes' bewustzijn, dan nog zeer individueel opgevat (“le sens intime”), lijkt hier bij de studie van de onbewuste werking van ideeën in de materie en in de zielen der mensen, radicaal achterhaald.

Gaan wij met Carus verder.

Natuur en ‘kunst’ (rationeel-bewuste vaardigheid).—Al wat omtrent de verhouding tussen (zeggen wij: de tegenstelling tussen) natuur (*opm.*: in haar onbewust werkdadige idee) en kunst (*opm.*: rationeel-bewuste, ‘menselijke vaardigheid of bedrevenheid) ooit gezegd werd, kan hier te pas gebracht worden.

‘Kunst’, (*opm.*: rationeel-bewuste kundigheid) kan in werkelijkheid niet het minste scheppen. -- De uitwerkselen echter van het onbewuste, gekenmerkt door de wezen-eigen volmaaktheid en doelmatigheid in de hoogste graad, overtreffen oneindig; al wat de bewuste geest op zijn analoge wijze kan verwezenlijken. Op alle gebieden zal men daarvan tot de overtuiging komen.

Meer nog: meteen wordt ons duidelijk dat wat wij de wetenschap van de bewuste ziel heten, neerkomt op een nagaan van en een onderzoek inzake de situaties en de wetten, die zich ononderbroken in het onbewuste proces - eigen aan al wat leeft rondom en in ons van het bloedlichaampje tot het heelal als geheel - blootgeven.

Opm.-- Hier wordt met klem de bewustzijnspsychologie, in zeer hoge mate, afhankelijk gedacht van een onbewustzijnspsychologie (om de term ‘onbewustzijn’ van Carus toch maar eens te bezigen). Geruime tijd vóór b.v. S. Freud.

De eigenaardige ‘kringloop’ van de idee.

Wat ontdekt Carus bij het onderzoek naar de betrekking “onbewustzijn/bewustzijn”? Meteen - zo zegt hij - wordt ons een wezen-eigen kringloop van de ideeënwereld duidelijk. Deze ontwikkelt zich vanuit het onbewustzijn en zoekt als zodanig (*opm.*: op onbewuste wijze) toch weer het onbewuste. Een zo grondig mogelijk begrijpen van dat onbewuste bevredigt ons daarbij. Weliswaar toont zich uiteindelijk ook hier dat een volledig doorgronden van de natuur (*opm.*: blijkbaar in haar onbewuste werkingen) door wetenschappelijke constructies ondoenlijk is.

Ideatieve menskunde.

Wat de mens betreft worden eveneens in dit verband merkwaardige feiten duidelijk. Het ontstaan en de ontwikkeling van ons eigen menselijk organisme - grondig afgezien van al het bewuste leven dat zich uit of in de loop van dat proces van “mens worden” voordoet - komen ons als dermate volmaakt, gevarieerd, innerlijk doelmatig over dat wij deze kentrekken in geen enkel niet-menselijk organisme aantreffen.

Eerbied voor de mens (o.m. als organisme).

Dit feit moet ons meteen met een specifieke eerbied t.o.v. de mens vervullen die nog gans onafhankelijk zal zijn van wat de mens als bewust individu is.

In die individuele mens die zich als bewuste geest maar povertjes ontwikkelt, ja, die in zich als bewust wezen gans verloren heeft, zien wij toch nog wijsheid, doelmatigheid, ja, een zekere graad van schoonheid die eigen zijn aan het innerlijke leven. Naarmate wij van dergelijke gegevens op de hoogte komen, vervullen ons die kentrekken met groei, en de bewondering.

Meningen, terzake.

Carus somt enkele meningen op.

1.-- Deze verering voor het specifiek-menselijke zet zich door, eens dat de mens met het onbewuste geconfronteerd is, zonder meteen gans tot echte ‘kennis’ (*opm.*: Carus bedoelt onze modernere inzichten) uitgegroeid te zijn.

1.1.-- Zo b.v. bij vele volkeren is er zelfs verering van menselijke vorming (‘Bildung’) als iets Goddelijks.-- Denken wij aan de eerbied die het kind - nog voordat het in zich een hoger zelfbewust leven heeft ontwikkeld - uitlokt. Denken wij aan de afschuw die het doden van de mens inboezemt.

1.2.-- Zelfs is bij vele volkeren verering van vele dieren als iets goddelijks.-- Bij de hindoes is er de afschuw voor de vernietiging van alle dierlijk leven.

Opm.-- Carus toont hiermee dat hij multicultureel denkt. Dat het (biologische) leven “iets goddelijks” is zowel in dier als in mens.

2.-- Noch pantheïstische, noch atheïstische duiding.-- Carus wijst een type van ‘pantheïsme’ af.-- De denkfout van wat hij ‘pantheïsme’ heet, bestaat erin dat wat slechts iets goddelijks is, d.i. een kleine afstraling van de door ons slechts dankzij een zekere aanvoeling gekende God, wordt vaak als de godheid zelf geduid. Pantheïsme is de mening dat vele dingen afzonderlijk reeds een absolute godheid zouden kunnen zijn.

Opm.-- De algemene bedoeling van Carus is overduidelijk maar zijn definitie van ‘pantheïsme’ faalt wel enigszins.

Entheïsme.-- Carus vindt dat zijn positie terzake, nl. de verklaring van “iets goddelijks” (de idee, o.m. in de vorm van de idee van een al of niet menselijke ziel), wellicht nog het best, (zo zegt hij) ‘entheïsme’ (‘en’ in oud Grieks is ‘in’ + theos, godheid) genoemd wordt. Meteen wijst hij natuurlijk ieder atheïsme af.

3.-- Kringredenering van fysiologen en theologen.-- Een zeer verspreide fysiologie en een gedeelte der theologie plegen een eigenaardige kringredenering.

a. Het goddelijke in de dingen der natuur en in de structuur van de mens wordt als wijs en voortreffelijk erkend. Ja, de studie ervan wordt aanbevolen.

b. Daartegenin wordt tussen de onbewuste werking van iets goddelijks dat tot individu wordt, en het bewuste goddelijke dat wij in de ontwikkelde menselijke ziel ervaren, als een radicale contradictie geduid.

Met name.

a. Het onbewuste wordt - in tegenstelling tot de ziel - als een levenskracht geduid.

b. Die levenskracht wordt nu eens tot een zuiver mechanische werkelijkheid neergehaald en dan weer als bijzonder demonisch opgevat. In dit laatste geval wordt zij als onthulling van het boze, satanische beginsel diametraal tegenover het bewuste psychische als de onthulling van het goede en in de eigenlijke zin goddelijke gesteld.

Carus' mening.

Dit alles terwijl de echt goddelijke volkomenheid van alle uitwerkselen van het onbewuste - in zijn functioneren - niet kan geloochend worden.

Ideatieve psychologie van het onbewuste.

Opm.-- Geruime tijd vóór *Ed. van Hartmann's Philosophie des Unbewuszten* (1869) wordt het onbewustzijn - zo heet hij het - in Carus' *Vom unbewuszten Leben der Seele* (1846) object van wetenschappelijke studie. Wij laten hem spreken.

Ofschoon het, zoals gezegd, moeilijk is om - binnen de sfeer van het bewuste zieleleven - het onbewuste functioneren van de ziel begrippelijk te vatten, toch belet dit niet dat hier de sleutel van een ware psychologie kan gevonden worden. Trachten wij dus winst te boeken doordat wij erop wijzen hoeveel dingen - ook binnen de bewuste toestand van onze ziel - als iets onbewusts aan het werk zijn.-- Waarvan volgende voorbeelden.

1. Het onwillekeurige wordt tijdelijk willekeurig.

De spieren staan in dienst van de beweging die het ademhalen is. Toch gehoorzamen zij - door de tot in die spieren reikende werkingen van het leven der zenuwen - aan de willekeur van ons bewust zieleleven. Want wij kunnen deze bewegingen een tijd remmen. Wij kunnen ze opzettelijk versnellen, onderbreken, versterken of afzwakken.

Waarbij wij haar volkomen afhankelijkheid van onze zelfbewuste ziel gewaarworden.-- Niettegenstaande dat verlopen deze bewegingen - in de regel én ononderbroken - in de loop van ons ganse leven grootstendeels volkomen onbewust.

Zoiets toont dat tussen bewustzijn en ‘onbewustzijn’ een zeer beweeglijke grens ligt en dat zowel het bewuste als het onbewuste uitvloeisels zijn van éénzelfde ziel.

Opm.-- Carus bevindt zich hiermee o a. zeer ver van het dualisme van Descartes en de cartesianen dat de tweeledigheid “een bewuste engel in een machine” (J. Maritain) vooropstelde.

2. Het aanvankelijk willekeurige wordt tenslotte onwillekeurig.

Carus vat de structuur van het aanleren van vaardigheden (en meteen van ieder leerproces) aan.-- Nog opvallender wellicht gaat het eraan toe op die wijze bij alle bewegingen die in dienst staan van een bedrevenheid (vaardigheid). Hier - heel en al in de sfeer van het bewustzijn uitgevoerd door radicaal aan willekeur onderworpen spieren - is wat wij inoefenen heten, eigenlijk niets anders dan erop aansturen iets dat tot het bewustzijn behoort, weerom in de sfeer van het onbewuste te situeren.-- Ziedaar de structuur. Nu de voorbeelden.

2.1. Klavier spelen.

Iedere vingerzetting, vingerversnelling, is om te beginnen willekeurig. De zettingen en versnellingen moeten eerst door een opzettelijk gewilde reeks handelingen, begeleid door één voor één gewilde zenuwimpulsen in de geëigende spieren, verwekt worden. Herhaalt zich dit nu, dan duiken zij geleidelijk onder in haar eigen structuur in het rijk van het onbewuste.

Daarbij worden zij dermate aan het bewustzijn onttrokken dat er niet meer afzonderlijk moet aan gedacht worden. Integendeel: de voorstelling in de geest “een bepaalde klankvolgorde uitvoeren” is al zonder meer voldoende om ze gans onbewust in haar geheel en iedere gewilde volgorde even zeker uit te voeren als de adembewegingen zonder onze aandacht elkander opvolgen.

2.2. Gaan e.d.m.

Hetzelfde geldt voor het aanleren van onze essentieelste beweging: het gaan. Evenzo voor honderd andere dingen.

Klaar is het besluit: zowel in het kunnen als in het kennen behoort de verschuiving van het bewuste naar het onbewuste tot het peil van de menselijke volmaaktheid.

Dit feit verdient de volle aandacht van de psychologen. Het is tot op heden nog niet voldoende onderzocht.

Hoe dieper nl. het bewuste kennen van de mens doordringt in het waarnemen van de ideeën en wetmatigheden die onbewust **a.** in ons eigen organisme en **b.** in het ‘organisme’ van het heelal rondom ons aan het werk zijn, des te hoger peil van wetenschap dit doordringen betekent.

Opm.-- Men ziet het: Carus platoniseert inzake wetenschap: het jawel - ‘waarnemen’, van de idee, d.i. de orde of wetmatigheid, is de eigen taak van de wetenschap als wetenschap.

Men ziet het: Carus huldigt het organicisme van de (Duitse) romantiek. Zelfs het heelal is een organisme, d.i. een levend geheel. Wat het leven centraal stelden niet de abstracte begrippen van het verlichte rationalisme. Dit organicisme kadert overigens met Platon’s idee ‘kosmos’ als totaliteit.

Carus stuurt aan op vaardigheidsonderzoek.

Het is om die redenen de hoogste taak van de zielkunde tot die regionen door te dringen waar het zieleleven zich nog gans zonder bewustzijn actief toont.

Ieder ‘kunnen’ wordt pas daardoor werkelijk tot ‘kunnen’ (versta bedrevenheid, vaardigheid) dat alle doen - voor zover het een zekere doelstelling van de wil dient - weerom zich als onafhankelijk van het bewustzijn (letterlijk: “an und fur sich”) voltrekt. Juist daardoor werkt het ‘kunnen’ de hoogste graad van bedrevenheid in de hand dat nl. slechts dan pas de afzonderlijke en bewuste aandacht die de ziel besteedt aan al de van pas komende wilsuitingen die naeen tot het uitvoeren van een voorgenomen daad noodzakelijk zijn, overbodig wordt. Meteen hoeft - mèt de wil om het gestelde doel te bereiken - alleen nog dat doel rein en levendig voor de ogen van de ziel te staan om met gemak de bedreven activiteit - gericht op dat doel - op gang te brengen.

Opm. - In de grond tekent Carus wat de Grieken heetten, ‘aretè’, lat.: virtus, vaardigheid als geschiktheid om zich in het leven te redden. Wat is het leven van een ‘gevormd’ man of vrouw anders dan zo’n stel vaardigheden? Een stel vaardigheden die samen levensvaardigheid uitmaken!

Ideatieve psychologie van het bewuste.

Wenden wij ons weerom tot dat wat wij - in het bewuste zieleleven - het ‘weten’ (‘kennen’) heten, dan verstaan wij meteen ook - doordat wij letten op het tevoorschijn treden van het ‘weten’ (‘kennen’) vanuit het onbewuste - het ‘kennen’ als een daar aantreffen waar tot nog toe geen ‘weten’ was en waar denk- en keninhoud toch ergens aanwezig was.

Als het onbewuste embryo in de bewuste moeder... - Platon, terloops gezegd, had het daarover toen hij ieder leerproces als een zich herinneren, als een in het binnenste aantreffen, duidde. Om reden van dit proces - dat ieder kennen is - wilde Socrates van Athene (-469/-399), Platon's leermeester, zo vaak het ontwikkelen van een denk- en keninhoud - versta: het bereiken van een hoger peil van kennen - als een maieutische - bij het ter wereld brengen helpende - daad geduid zien.

Opm.-

a. Bij Platon is inderdaad de innerlijkheid centraal in het ken- en denkproces. De *Menon* toont ons een Menon die vaag te werk gaat terwijl zijn slaaf - niettegenstaande zijn lagere sociale stand - een hoger type van inzicht ontwikkelt doordat hij i.p.v. vaag bewustzijn ('mnèmè', memoria) ordentelijk-uitgewerkt bewustzijn ('anamnèsis', reminiscentia) bereikt.

b. Maar er is meer: in het spoor van den orfische en paleopythagoreïsche traditie terzake duidt Platon het ken- en denkproces in ons binnenste als een zich herinneren uit ons voorbestaan,- voor onze ontvangenis, wanneer onze onsterfelijke ziel de ideeën, zo 'rein' mogelijk, d.i. buiten de aardse duisternissen, 'geschouwd' heeft.

Misschien sluit Carus dit reïncarnisme niet uit of althans dit voor bestaan of preëxistentie der ziel.-- Carus gaat door.

Dit alles wijst klaar op de rijke en eigenaardige wereld die wij op donkere wijze in ons dragen. Meteen moet ieder ingaan op dit feit dadelijk de merkwaardige verhouding tussen bewustzijn en 'onbewustzijn' duidelijker vóór de geest brengen.

Aangeboren bijzondere begaafdheden.

Carus verdiept Platon. Een nog helderder licht overigens werpt het volgende hierop: denken wij aan het geleidelijk te voorschijn komen van aangeboren, bijzondere begaafdheden van de bewuste ziel.

Hier toont zich hoever wij in de geschiedenis van de idee van ons bestaan (*opm.:* iets goddelijks) - en meteen in het gebied van het onbewuste bestaan - moeten teruggaan, indien wij tot het ontdekken van de grondige verklaringen van de eigen aard van dit bestaan willen doordringen.

a. Vooreerst herinner ik er hier aan hoeveel gans eigen kentrekken - ook van het bewuste zieleleven - zich van de ouders op de kinderen kunnen voortplanten.

b. Verder herinner ik eraan hoe vele wezenseigen vaardigheden van de geest, hoe vele bijzondere neigingen, hoe vele aangeboren kundigheden op die wijze een eigen kentrek van personen worden.

Het is nu het moment om zich voor te stellen in welke volkomen onbewuste toestand de ziel zich bevindt wanneer - in de eerste vormingsfasen van het ei - dergelijke doorgaven van ouders op kinderen alleen mogelijk waren. -- Men make het zich duidelijk hoe hierbij in de ziel van het embryo - terwijl zij alleen als vormende, ontwikkelende, stoffen aantrekkende en verdelende macht actief is - toch op onbewuste wijze alle later bloot komende begaafdheden reeds werkelijk vooraf aanwezig gesteld zijn. In dat geval staat men vóór één van de merkwaardigste - en voor de geschiedenis van de betrekkingen tussen het bewustzijn en het onbewustzijn leerrijkste - momenten.

Besluit. -- O.g.v. dergelijke gegevens moet wat volgt duidelijk worden: hoe door en door ons bewust zieleleven in de sfeer van het onbewuste wortelt en uit die sfeer oprijst, -- hoe heel en al de eerste scheppende daad van de als ziel zich tot leven brengende idee (*opm.*: het object bij uitstek van een ideatieve psychologie en zelfs menskunde) erin bestaat nog gans onbewust de verwonderlijke rijkdom aan onderdelen van het organisme te vestigen, -- hoe - wanneer in de afbeelding van de idee in deze scheppingsdaad het bewustzijn zich blootgeeft - ook dan de onbewuste uitwerking van het goddelijke (*opm.*: de idee als ziel is dat goddelijke iets) de onoverwinnelijke bron is waaruit telkens weer nieuwe verrijking en van het bewustzijn te voorschijn treden. -- Wij achten het dus van het grootste belang met het oog op de wetenschap omtrent de ziel dat zo diep mogelijk doorgedrongen wordt tot het begrijpen van de onbewust in ons functionerende idee.

Opm.-- -- Men ziet het: Carus wil een ideatieve psychologie van het onbewuste en het bewuste.

Besluit.-- Uitgerekend hierbij is het volstrekt vereist met groter nauwkeurigheid de geschiedenis van het organisme in zijn wording (en inzonderheid van het menselijk organisme in zijn wording) na te gaan.

Hierbij is het allereerst nodig de essentie van dat ontwikkelingsproces - niet zozeer alle afzonderlijke fasen ervan - te verduidelijken. Zoiets is pas door het met zorg uitgevoerde, de leek, en zelfs vele artsen onbekend gebleven, onderzoek van de recentste periode (*opm.*: Carus publiceert in 1846) mogelijk geworden.

Opm.-- Terloops vermeldt Carus de rol van G. E. Stahl (1660/1734), arts en scheikundige. Stahl stichtte o.m. in de geneeskunde het animisme dat vooropstelt dat de ziel én fysiologische én psychische processen veroorzaakt. Hij trok zeer duidelijk de aandacht van zijn tijdgenoten op de rol van het onbewuste.

Stahl kwam reeds in de XVIII-de eeuw op de gedachte dat enkel de ziel het in de echte zin van dat woord ‘scheppende’ en “vormend-actieve” element van het organisme is.

Opm.-- Men vergelijkte daarmee wat men heet het vitalisme. Dat stelt voorop dat al wat leeft, gedefinieerd wordt door “een entelechie” (Aristoteles), “een levensbeginsel”, “een levenskracht” met als gevolg dat het leven grondig verschilt van al wat dood is, de dode stof.

Zo stelde het b.v. Barthez, van de School van Montpellier, in de XVIII- de eeuw; o.g.v. reflexstudie stelde die school dat het functioneren van organen (die men én bij dieren én bij mensen aantreft) een “principe vital” vooropstelt, dat verschilt van de menselijke ziel die enkel de mens vertoont.

Carus.-- Stahl kwam dus reeds in zijn tijd op voor het animisme of zielsgeloof. Het onderscheid tussen bewust en onbewust zieleleven was hem duidelijk geworden. Gans treffend zei hij dat “het onbewuste en onwillekeurige in het organisme weliswaar ‘logoi’, lat.: ratiōne, volgens de rede, verloopt maar niet ‘logismoi’, lat.: ratiocinio, op bewuste wijze beredeneerd.

Wat in antiek-Griekse termen uitdrukken is van het onderscheid tussen een voor- of althans onbewust proces dat van rede getuigt (‘rede’ vervangt in zijn tijd de idee) en een (volkomen of niet) bewust beredeneerde daad.

Men ziet dat Carus zich situeert én in het platonisme én in de moderniteit. Net zoals Joh. Kepler op zijn, kosmologisch, terrein. Wat bewijst dat men platonieker zijn kan zonder in een nostalgisch terug willen naar Platon’s tijd te vervallen. Men actualiseert het platonisme.

De onsterfelijke ziel en het hiernamaals.

Chr. Wolff, in zijn metafysisch, voorzag, behalve een kosmologie en een theologie, ook een wijsgerige (in zijn zienswijze: 'rationele') psychologie of zielkunde. Deze bleef uiteraard, gezien zijn moderne mentaliteit, erg 'theoretisch' en voldeed hoegenaamd niet aan wat de meeste - gewone - mensen daarvan ervaren,-- vooral wanneer zij terminaal zijn of terminale patiënten bijstaan. Daarom verlaten wij Wolff's 'rationalisme' terzake en begeven ons op de paden van New Age (het nieuwe tijdperk) dat de wijsgerige psychologie helemaal anders aanpakt: inductief.-- Wij steunen ons daarbij op wat in de USA heet "Near Death Experience" (NDE), doods nabije ervaring.

M. Richard, Voyage aux limites de la mort, in: Le Point 27. 04. 1996, 89/92, omschrijft het hele fenomeen 'NDE' als volgt:

1. de subjectieve indruk te sterven,
2. de intrede in een duistere gang ('tunnel'),
3. ontmoeting met wezens (o.m. overledenen),
4. innerlijke vrede en gevoel van welbehagen,
5. de indruk zich buiten het eigen lichaam te bevinden ('uittreding'),
6. toegang tot een onvermoede levensruimte en tot een liefde uitstralend licht,
7. panoramische herinnering (overzicht van het voorbije leven),
8. het terug bijkomen,
9. met de afwezigheid van enige vrees voor het sterven voortaan.

Opm.-- Wij nemen dit voor een louter gedeeltelijke definitie van doods nabije ervaringen (DNE), want er zijn ook zeer griezelige doods nabije ervaringen. Deze lijken, althans bij de protagonisten van het begrip DNE, naar de achtergrond te zijn geschoven. Waarom? Waardoor? Wellicht om geen schrik in te boezemen aan degenen die de verslagen lezen, of bij gebrek aan volledigheid terzake.

Nu tot daar toe : een onvolledige vaststelling is en blijft een vaststelling. Zij maakt inbreuk op degenen die alle DNE loochenen! Dezen worden daardoor in het defensief gedrongen en moeten bewijzen dat zij alle DNE hebben vastgesteld. Een bewijs dat tot nog toe niet werd geleverd.

Leo tolstoj (1828/1910).

In zijn *De dood van Ivan Illitsj* geeft Tolstoj a.h.w. een klassieke weergave.-- Ivan Illitsj werd in zijn verbeelding naar zijn verleden verplaatst. De 'gezichten' (*opm.:* visioenen) doken het ene na het andere op.

Opm.-- Wellicht panoramisch geheugen

Plots een schok in zijn borst: halsoverkop viel hij in een diepte. Op het einde daarvan nam hij - zo dacht hij - een schijnsel waar.

Plots voelde hij dat wat hem deed lijden en hem niet wou loslaten tot dan toe, wegzonk: "En de pijn"? Waar is zij?" vroeg hij zich het ogen - ; blik daarop af. Hij beluisterde zichzelf: "Kijk! Daar is zij! Maar wat belang heeft dat? En de dood: waar is zij?". Hij zocht naar zijn vroegere angst voor de dood maar trof ze nergens meer aan. "Waar was dan de dood? Wat was zij?". Doodsangst is er niet meer want er is geen dood meer. Wel is er een groot licht "bij wijze van dood". "Dat is het dus" zei hij luidop. "Wat een vreugde!".

Opm.-- Dergelijke melioratieve ervaring wordt over de hele aardbol - nu eens wat frequenter dan weer wat zeldzamer - sinds eeuwen en eeuwen overgedaan. Als inductief bewijs o.g.v. getuigenissen is dit onweerlegbaar. De hele vraag luidt: "Wat is zo'n getuigenis waard?". Let wel: volgens Richard komen dergelijke - wij heten ze 'melioratieve' of 'positieve' - ervaringen niet voor in de loop van anesthesie (die geheugenverlies veroorzakende werkstoffen men bevat) of in diepe comatoestanden. Enkel wanneer men in het aangezicht van de dood is", - wanneer men zich voelt sterven - en wanneer men nog voldoende bewustzijn heeft van de omgeving en wanneer men het stervensproces overwint (terug bijkomen), enkel dan doen zich dergelijke DNE voor.- Tot daar ter inleiding.

Het model.

Een model is een gedefinieerd begrip. Een 'informatie'. -- De onvolledige definitie van Richard is zo'n model. Het verschaft inlichting (informatie) inzake momenten van sommige mensen "in het aangezicht van de dood".

Staan wij stil bij een uitvoerig werk dat daarbij wetenschappelijke pretenties koestert, nl. *K. Osis/ E. Haraldsson, Ce qu'ils ont vu... au seuil de la mort*, Québec, 1977-1, 1982-2 .

Karlis Osis (Riga 1917) verwierf o.g.v. een thesis over buitenzintuiglijke ervaring het doctoraat in filosofie aan de Universiteit van München in 1950. Erlunder Haraldsson (Reykjavik 1931) verwierf een doctoraat in filosofie aan de Universiteit van Freiburg in 1972 eveneens o.g.v. een verhandeling over buitenzintuiglijke ervaring.

Terloops: beide feiten bewijzende reeds toen aanwezige breeddenkendheid die aan genoemde universiteiten heerste inzake filosofisch onderzoek.

Het feitenmateriaal.

Osis en Haraldsson bestudeerden honderden gevallen van Amerikanen en Indiërs (vooral uit Noord-India) - zowel christenen als Hindoes - inzake DNE. Hoofddruk:

1. de cultuurcontext en de religieuze overtuiging spelen een zeer kleine rol inzake DNE;

2. de diepgang echter van een religieus geloof “oefent een groter invloed uit”. Elisabeth Kübler-Ross, een gezag terzake, ziet haar waarnemingen terzake bevestigd (a.c., 12). Vgl. *E. Kübler-Ross, On Dying and Death*, New York, 1969;-- *Questions and Answers in Death and Dying*, New York, 1974. Vermeldenswaard is ook *R.A. Moody, Life after Life*, Atlanta, 1977 (een vijftigtal DNE).-

I. -- Weerleggende ervaringen.

“Onsamenhangende hallucinaties” geheten door Osis/ Haraldsson.-- O.c., 59.

Er bestaan een aantal onsamenhangende hallucinaties (*opm.*: schijnwerkelijke ervaringen) waarbij patiënten - in een soort waakdroom - dingen ‘prevelen’ die vaar de arts als zinloos overkomen. “Wij hebben overigens met deze gevallen geen rekening gehouden”.

M.a.w. er is niet altijd iets dat zich toont wanneer een doods nabije “iets ziet” dat voor de arts onzichtbaar is. - Stellers valt het zeer ‘aardse’ karakter van de inhouden in zo’n gevallen op. De gewone dagelijkse zorgen b.v. komen ter sprake.

Opm. -- Wij merken aan: zou dat niet een bewust onderdrukte of zelfs onbewust verdrongen vorm kunnen zijn van confrontatie met de dood? Alleen al de angst voor de dood - om te zwijgen van een praktisch ongelooft inzake hiernamaals - kan - in het aangezicht van de dood - ertoe leiden zich “aan deze aarde te houden” met haar dagdagelijkse zorgen. -- Is dat een reden om “er geen rekening mee te houden”? Met name: om dergelijke reacties te duiden zoals het verlichte rationalisme dat doet?

O.c., 59.- Zelfs samenhangende gezichten zijn niet altijd op het sterven gericht. Sommige getuigden van radicaal ‘aardse’ bezorgdheden. Zo b.v. kreeg een dertigjarig uurwerkmaker in India een hallucinatie door waarbij hij wraak nam op degene die hem met een kogel in de schouder gekwetst had: hij ‘zag’ zich de winkel in de bazaar van zijn aanvaller in brand steken.

Opm.-- Dit kan een wensdroombeeld zijn maar het kan ook een voorafneming zijn van iets dat hij wenst uit te voeren eens in de andere wereld aangekomen. Een soort ‘profetisch’ gezicht van wat hij zal doen.

Opm.-- Om op de onsamenhangende ‘hallucinaties’ (indien het tenminste enkel hallucinaties zijn, - wat niet bewezen is) terug te keren: wat belet er in de feiten zoals zij verhaald worden door de getuigenissen, een voorschouw te zien van wat na de dood een aantal mensen te wachten staat? Beweren dat het sterven en de nadoodse wereld en leven niet uitdrukkelijk ter sprake komen en enkel daaruit besluiten dat de onsamenhangende (èn de samenhangende) ‘hallucinaties’ (steeds: indien het enkel hallucinaties zijn) niet op het sterven en de nadoodse wereld en leven slaan, is een onbewezen bewering. En een doorslaggevende zwakheid in het hele boek.

M.a.w.: er kunnen nadoodse toestanden zijn waarin de ziel, onvoorbereid als zij is op dat nadoodse leven, niets anders doet dan “onzin prevelen” of “zeer aardse bezorgdheden doorleven” (alsof men daarbij nog op aarde was). - Het bewijs dat zo’n inhoudloos en lichtloos voortbestaan niet bestaat of zelfs kan bestaan, is nooit geleverd: men ga het gedrag na van psychiatrische patiënten in krankzinnigenklinieken! Jarenlang blijven zij “onzin prevelen” en “zeer aardse of onaardse doorlevingen aan de dag leggen”! Waarom zou zoiets niet een voorschouw inhouden van een nadoods leven?

O.c., 60.-- Pathologische gezichten.

Naarmate de fysiologie (en de rest meteen) afgebouwd wordt, worden de mentale vermogens afgebouwd.

Een zeventigjarige Amerikaanse leed aan een hartkwaal. Aanvankelijk had zij ‘verschijningen’ van kortgeleden overleden mensen. Later toonden de ‘hallucinaties’ personen die sinds lang overleden waren.-- Bij iedere hallucinatie ging zij achteruit. Totdat zij het infantiel stadium bereikte: “Goegoe. Dada”. Zij stierf in de ‘foetus’-houding.

In de loop van haar afbouw kwam zij nooit terug op een persoon met wie zij reeds contact had gehad. Veeleer viel zij van de ene hallucinatie in de andere. Gelijklopend: haar verjongingsproces inzake gedrag (infantilisering).

Osis/ Haraldsson: “Zo’n gevallen worden natuurlijkerwijze verklaard o.g.v. een in medische middens zeer verspreide mening (hypothese), nl. de hele mens, mentale vermogens inbegrepen, gezien hij enkel materie is, wordt vernietigd.

Opm.-- Weerom: waarom zou zoiets ook niet als een type van voorschouw kunnen geduid worden? Aftakeling van de door geen ernstige voorbereiding op de dood en erna gewapende ziel kan voorafschouwbaar zijn in het terminale gedrag.

Denken wij aan de (on)samenhangende nachtdromen: kunnen zij niet het diepere wezen van de (onsterfelijke) ziel weerspiegelen? Komt de mens, die sterft, niet uitgerekend in die sfeer der nachtdromen,-- althans indien hij door een ordentelijk leven te verwaarlozen onvoorbereid in het nadoodse terecht komt? Religies die naam waard hebben er telkens weer op gewezen dat de ziel dient voorbereid te worden op het hiernamaals. Wellicht niet zonder echte redenen.

De aftakeling van het Amerikaanse vrouwtje kan ook een vertraagd en verward panoramisch geheugen zijn. Misschien zijn er mensen die na de dood in het panoramische geheugen blijven steken: zo “radicaal aards” en ‘bijdegronds’ zijn zij.

Besluit.-- Met al dergelijke NDE geen rekening houden omdat zij zagezegd van geen waarde zijn voor het sterven en het hiernamaals, is een leemte scheppen. Zij kunnen voorschouw inhouden. Ook al mag de andere zienswijze die William James (1842/1910) aan - wat hij heette - ‘artsenmaterialisme’ weet, zeker niet a-priori uitgeschakeld worden zoniet is het totale model ter duiding van NDE onvolledig.

II -- Bevestigende ervaringen.-- o.c., 62.

Bij Osis/ Haraldsson ligt eenzijdig de nadruk op dit type. Eenzijdigheid die haar waarheid bevat, natuurlijk. Die de eigenlijke waarde van het boek uitmaakt.

Een zestienjarig Amerikaans meisje geraakt in coma maar is zichzelf volkomen bewust. Zegt tot de waarnemende: “Ik kan niet opstaan”. Zij opent de ogen. De waarnemende sprak haar moed in. Op haar bed. Zij zei: “Ik zie hem! Ik zie hem! Ik kom!”. Onmiddellijk daarop stierf zij. De gelaatstreken verrieden een soort verrukking.-

Opm.-- Zoiets valt telkens weer voor: denk aan Tolstoj’s Ivan Illitsj’ “Wat een vreugde!”.

O.c., 63.-- Een vijftigjarig man die aan een kransslagaderziekte leed, ‘zag’ een sinds lang overleden vriend. Tot zijn grote verbazing. “Maar wat doet gij,- (hij noemde de naam), hier?”. Het waren zijn laatste woorden.

Opm.-- Stellers heten deze DNE ‘echt’, versta: werkelijke weergave van melioratieve voorschouw of gezicht.

Religieuze figuren.

O.c., 65.-- Een groot aantal ‘zien’ een man in het wit gekleed en van een lichtende aura omgeven, die over de doodsnabije een medisch onverklaarbare rustigheid en kalmte brengt. -- Zij duiden de religieuze figuur nu eens als “een engel” , ‘Jezus’, ‘God’ dan weer (in India b.v.) als ‘Krisjna’, ‘Sjiva’, ‘Deva’.

Opn.-- Wat wijst op de radicale veelduidigheid van “de in het wit geklede man”. Wat theologisch een probleem stelt, natuurlijk. Nl. in hoever is het duidingsvermogen van doodsnabijen met zijn grenzen hier aan het werk?

O.c., 129/132 (*Analyse comparative pluriculturelle (Inde et Etats-Unis)*); 242/250 (*Vision du ciel chez les Indiens at les Américains*).

Meestal, in christelijk (of althans westers) midden, wordt de onthaalfiguur (of de onthaalfiguren die de overgang naar het andere leven begeleiden), verwelkomd. Het geloof in de god van de dood, Yama of Yamaraj, is één van de redenen waarom in India doodsnabijen weigeren te sterven daar waar westersen graag sterven. - De boden van de doodsgod zijn de yamdoots. Deze verschijnen aan het sterfbed om de doodsnabije tot bij Yama(raj) te begeleiden. Achttien Indiërs -- meestal niet erop gereed om te sterven -- ‘zagen’ yamdoots.

Opn.-- Osis/ Haraldsson preciseren. - Het uitzicht van de yamdoot hangt van het karma af van de stervende. ‘Karma’ is het resultaat van de daden van het voorbije leven én van de vorige levens op aarde (reïncarnisme).

a. Indien de hindoe zich op het nadoodse leven voorbereidde door goede daden (zedewet), dan toont zich een vriendelijke yamdoot.

b. Indien de hindoe zich slecht voorbereidde door slecht gedrag, dan toont zich een griezelige yamdoot.

c. Soms is de Yamdoot neutraal.

Opn.-- Dit is één model van religie die het zich voorbereiden op het nadoodse leven verkondigt.

Opn.-- Stellers zeggen dat bij Amerikanen een pietje-de-dood nooit voorkwam tijdens hun onderzoek.

Model van neutraal gezicht.

Een bureelhelper, secundair onderwijs, leed aan sepsis (een besmettelijke ziekte). Koorts: 103 F. Medicamenten vertroebelden lichtjes zijn bewustzijn. Doch, volgens de verpleegster, een Indische, bleef hij zich bewust totdat hij uitriep: “Iemand staat daar. Hij staat recht. Hij stuurt een voertuigje: het is wellicht een yamdoot. Hij betekent mij dat ik het ben die hij komt halen. Maar, moeder, ik wil er niet heen! Ik wil bij u blijven!”. Daarop trachtte iemand hem uit zijn bed te rukken. Hij smeekte: “Hou mij vast! Ik wil er niet heen!!! Zijn pijn nam toe. Hij gaf de geest. (O.c., 131).

Stellers geven indirect toe dat cultuur- en vooral religieverschillen wel degelijk een (belangrijke) rol spelen.

De enquête.

Dalen wij nu af naar meer omschreven gegevens.

1.-- Drie onderzoeken.

Baanbrekend was 1959/1960.-- Osis, geholpen door de Parapsychology Foundation, nam steekproeven over de hele V5A. Uitgegeven: *Deathbed Observations by Physicians and Nurses*, New York, 1961.-- Osis zet door in 1961/1964 over zes staten (New York, New Jersey, Connecticut, Rhode Island, Pennsylvania). -- Osis/ Haraldsson onderzoeken in 1972/1973 het noorden van India.

2.-- Het baanbrekend onderzoek.

Een woordje over de werkwijze.

a.-- Vragenlijst.

De vragen golden:

1. de persoonlijke fiche (naam, leeftijd, geslacht, studies, geloofsintensiteit, geloof in het hiernamaals...),
2. de medische fiche (hoofddiagnostiek, ongewone ervaringen voor het terminale stadium, toegediende geneesmiddelen, lichaamstemperatuur...),
3. de enquête zelf (= verschijningen, personen of wezens die verschenen, besef van de dagdagelijkse omgeving gedurende de fenomenen, tijd verlopen tussen paranormaal fenomeen en intreden van de dood ...).

b.-- Bestemming(e).

Einde 1959 werd de vragenlijst verzonden per post aan lukraak gekozen 5000 artsen en 5000 verpleegsters in actieve dienst in de VSA.-- Specifiek: 2000 generalisten, 1000 hospitaalartsen, 1000 huisartsen, 1000 internen. -- 2000 algemeen-verpleegsters, 2500 privé verpleegsters.-- De enquête gold de ervaringen die zij meemaakten bij het ziekbed van stervenden die zij bijstonden (aantal, ongewone ervaringen).

1. De gevallen van doodsnabijen die iemand hadden zien verschijnen (nog levende personen, gestorven personen,-- Christus) werden diepgaander onderzocht. Men vroeg of DNE “andere landschappen” (hemelse oorden, aartsmooie ruimten, hemelse steden in paradijselijk licht badend...) omvatten. Men vroeg naar uitredingen, voorspellingen van het juiste doodsuur, herinneringen, panoramisch geheugen.

2. Men vroeg naar de plotse gedrags- en gemoedsveranderingen n.a.v. de DNE.

c. Antwoorden.

Niettegenstaande het feit dat 1950+ de wetenschappelijke middens nog veel geslotener waren dan heden t.o.v. paranormale ervaringen, kwamen toch 640 antwoorden uit de medische wereld binnen. Zij betroffen 35.540 ervaringen bij doodsnabijen. Deze ervaringen kunnen als volgt ingedeeld worden.

a.-- 1.318 hadden verschijningen beleefd. 884 hadden gezichten beleefd.

Opm.-- Op het juiste verschil tussen verschijningen en gezichten gaan wij niet verder in: het zijn beide waarnemingen.-- 753 doodsnabijen maakten enige tijd vóór de dood een plotse, medisch verwonderlijke omslag inzake humeur door.

b.-- 190 gevallen werden aan een diepgaander onderzoek (vragenlijsten, telefonische gesprekken) onderworpen.

1. De 150 gevallen van verschijning die bovendien, lieten een statistische analyse toe.

2. De andere gevallen kwamen neer op 25 gezichten en 15 humeuromslagen.

Opm.-- 83% van de verschijnenden waren familieleden. 90% van de verschijnenden waarvan de identiteit kon vastgesteld worden, waren naastbestaanden: moeder/vader, echtgenoot/ echtgenote, broer/ zuster, kinderen. In de meeste gevallen kwamen dezen om de doodsnabije naar de andere wereld te begeleiden.-- Dit staat in sterk contrast tot de meeste verwarde 'hallucinaties' van gestoorden: deze gevallen gaven meestal vreemden of griezelige personages te zien.

Opm.-- Noteren wij het voorbehoud dat wij hoger maakten t.a.v. dit tweede soort.

Opm.-- 70% van de verschijnenden waren overledenen en 30% nog levende personen.- Niet-doodsnabijen die verschijningen waarnemen (tussen 10% en 17% van de 'normale' bevolking) zien vijfmaal meer levende dan gestorven personen.

Opm.-- Dergelijke gegevens bevestigden de vorige klinische waarnemingen: *J.H. Hyslop, Psychical Research and the Resurrection*, Boston, 1908 (let wel: 'psychical' betekent 'paranormaal'); *W.F. Barrot, Dead-Bed Visions*, London, 1926.

Besluit.-- Uit dergelijke waarnemingen, via de getuigenissen van medisch personeel vernomen, besluiten Osis en Haraldsson dat er een andere, paradijselijke wereld bestaat,-- dat bij het sterven vaak wezens - familieleden inzonderheid - vanuit die wereld de doodsnabijen komen 'onthalen' om ze naar die paradijselijke wereld te begeleiden. Dit verklaart de medisch onverklaarbare omslag van de gemoedsstemming zo dat wat voordien als de dood gevreesd werd, nu als zonder enig probleem geduid wordt: men gaat blij en val vreugde die andere wereld en zijn bewoners tegemoet.

Na het feitenmateriaal het model.

O.c., 75/82 (ook: 88, 104).-- Na hun *eerste of spitsonderzoek* (medisch, psychologisch,-- paranormologisch) in de VSA stelden een reeks hypothesen voorop inzake DNE. Dat heten zij het onderzoeksmodel. In platonische termen het lemma. De analyse bevestigt of weerlegt dat model. ‘Analyse’, in platonische termen, is de toetsing van een lemma aan de ervaringswerkelijkheid (o.g.v. inductie).

Tweepolig.-- Men kan ook zeggen: dilemmaïsch, want het model ter duiding omvat fundamenteel gezien twee contradictorische hypothesen.

1. *Ofwel is er leven na de dood* doordat de onsterfelijke ziel overleeft in een “andere wereld” (wat een verbrede kosmologie behelst). De kosmologie der huidige natuurkunde en sterrenkunde b.v. beperkt zich tot ervaringsmodellen die paranormaal waargenomen of gewaargeworden ‘werelden’ buiten de horizon situeert. A-priori. Wat de beperktheid van de natuur- en sterrenkundige kosmologie, hoe wetenschappelijk toetsbaar ook, duidelijk maakt: een ‘buitenzintuiglijke’ waarneming van werelden is natuur en sterrenkundig nonsens. In die zin dat de natuur- en sterrenkundige er binnen de grenzen van zijn ervaringstype niets kan over zeggen: “Worüber man nicht reden (versta: rationalistisch) kann, darüber soll man schweigen”. Wat niet belet dat natuur- en sterrenkundigen die grenzen vaak vergeten. Doordat zij hun ervaringstype veralgemenen tot het enig geldige.

2. *Ofwel is er geen leven na de dood.*-- Volgens het ‘artsenmaterialisme’ (W. James) valt bij het sterven de hele mens in het niets.

Indien hypothese twee bevestigt wordt, dan wordt automatisch de eerste ontkend.

In een lange en gedetailleerde uiteenzetting preciseren Osis/ Haraldsson de dilemmaïsche hypothese.

Ad 1. -- Gezichten (visioenen), d.i. paranormale waarnemingen of gewaarwordingen die én een andere wereld (in hun geval: een mooie, melioratieve wereld) en wezens en een nadoods leven ‘tonen’ (het is dus een kwestie van fenomenologie), zijn vaststelbaar.

Ad 2.-- De gezichten in kwestie zijn te wijten aan een falen van het zenuwstelsel en de hersenen die afgebouwd worden, en zijn ‘schizoïde’ reacties die dankzij een vlucht in “een andere wereld” (een schijnwereld) als doel hebben de stervensstress en de vereenzaming te verzachten.

Opm.-- Schizofrenie is een zielsziekte (psychose). Er is minstens meer dan één ‘persoonlijkheid’ (in de psychologisch-psychiatrische of -neurologische zin) in een schizofreen mens. Dat meervoud - gespleten persoonlijkheid geheten - uit zich in een afwisseling van ordentelijk en wanordelijk denken, in afname van de gemoedsrijkdom, in waandenkbeelden,-- in vereenzaming (men zou bijna zeggen: autisme) waardoor het normale contact met naastbestaanden afzwakt,-- in vervreemding van het dagdagelijks leefmidden.-- ‘Schizoïd’ is die toestand die daarop gelijk.

M.a.w.: er is een zekere analogie met de echte schizofrenie.

Opm.-- Het valt op dat James’ artsennaturalisme zo gemakkelijk psychiatrische begrippen - weliswaar in analogische (deels identische deels niet-identische) zin maar met de insinuatie dat er een soort identiteit is - hanteert om te typeren wat buiten hun specifiek domein valt en ... voor hem onbegrijpelijk is, versta: niet in vooropgestelde ‘wetenschappelijke’ axiomata past. I.p.v. de spreuk te hanteren: “Worüber man nicht (echt wissenschaftlich) reden kann, darüber soll man schweigen”.

Opm.-- De artsennaturalist spreekt zo gemakkelijk van “een vlucht in een andere wereld”. Zijn kosmologie omvat m.a.w. ook een hem eigen “andere wereld” (die grondig verschilt van de andere wereld der buitenzintuiglijke waarneming of gewaarwording).

Ad 2.-- De gezichten waarover Osiris/ Haraldsson het hebben in hun melioratieve zin, worden, behalve door ze als schizoïde te duiden, nog op een andere manier pejoratief geïdentificeerd: zij zijn het effect van hersenletsels (wat zeer juist kan zijn in beginsel), druggebruik (morfinetoediening b.v.), uremievergiftiging (urine in het bloed), gewoon koorts, “hallucinatorische antecedenten” (wat wil zeggen dat de patiënt in kwestie niet aan zijn eerste ‘hallucinatie’ (wat dat ook zijn mag, want dat is niet zo simpel) toe is) e.d.m..

Ziedaar de grondtrekken van de twee duidingen (‘modellen’).

Stellers typeren verder.-

Ad 1.-- De zo-even vermelde factoren hebben zo goed als geen invloed op melioratieve ervaringen.

Ad 2.-- De zo-even vermelde factoren hebben,-- artsennaturalistisch gezien, wel degelijk een zeer doorslaggevende invloed: zij zijn niet enkel één factor maar de volle oorzaak.

Ad 1.-- Hallucinatorische aanleg vermeerderd het aantal DNE niet.

Ad 2.-- Hallucinatorische aanleg vermeerderd het aantal DNE wel.

Opm.-- De paranormale aanleg en voorwaarden vermeerderen het aantal DNE volgens mening 1.-- M.a.w. : de inhoud van de DNE is ofwel object van paranormale ervaringen ofwel louter hallucinatorisch.

Ad 1.-- DNE zijn waarnemingen.

a. De hallucinaties slaan op ofwel onsamenhangende ofwel bijdegrondse ('aardse') dingen (herinneringen, bezorgdheden).-

Opm.-- Herinner u het strenge voorbehoud dat wij hierboven formuleerden.

b. De echte waarnemingen zijn samenhangender, gericht op het sterven en de overgang,-- tonen wezens uit de andere wereld,-- tonen ruimten die voor aardse mensen moeilijk te situeren zijn.

Ad 2.-- DNE zijn louter hallucinaties.

Alle zgn. gezichten zijn waanwaarnemingen.

a. De informatie - opgeslagen in de hersenen - is de enige kennisbron: het zijn 'projecties' (*opm.*: weergaven) van herinneringen, verlangens, bezorgdheden, angsten van de betrokkene.

b. De informatie is enkel afkomstig uit de cultuurcontext die conditioneert: familie, samenleving, religieuze instellingen.

Besluit.-- Hersenen en omgeving, aardse omgeving. Meer niet.

Opm.-- De individuele en de cultuurverschillen worden verschillend ingeschat.

Ad 1.-- De verschillen zijn klein (enkel details).

Ad 2. -- De verschillen zijn groot (hoofdzaken).

Psychologische factoren.

Ook weer zeer verschillende duiding inzake graad van (zelf- en omgevings)-bewustzijn, geloof in een hiernamaals, verwachtingen van de betrokkene inzake dood of herstel.

ad 1.-- Bewustzijnsverruiming.

De DNE geven uit op een andere, werkelijke wereld:

a. Bewustzijnsgraad.-- Binnen normale omstandigheden (het contact met de werkelijkheid is ongebroken) wordt de bewustzijnsverruiming begunstigd.

b. Geloof in een zalig nadoods leven (religie) begunstigt gezichten en wel dat soort gezichten dat individuele, culturele, nationale (b.v. VSA en India) verschillen overschrijdt;.

c. De verwachtingen inzake genezing beïnvloeden de frequentie der gezichten niet.

d. Sterke stress die zich in de gemoedsstemming (humeur) vóór de 'hallucinaties' laat voelen, belemmert (de frequentie van) de paranormale ervaringen niet.

Ad 2.-- *Hallucinatie.*

De DNE zijn waandenkbeelden,

a. Bewustzijnsgraad.-- Bij normaal werkelijkheidscontact verminderen de hallucinaties in aantal.

b. Geloof in nadoods leven en andere wereld begunstigt hallucinaties terzake die het credo van de doodsnabije en zijn cultureel atavisme ('atavisme' in de erfelijkheidsleer is een getuigerest bij een nakomeling(e) die vroegere generaties vertoonden maar in tussenliggende generaties niet (meer) voorkomt; hier: erfenis) weerspiegelen.

c. Genezingsverwachtingen begunstigen hallucinaties inzake bijdegrondse (aardse) dingen. De zekerheid inzake dood lokt hiernamaalsfantasmen uit.

d. Sterke stress lokt schizoïde compensatiereacties uit die het aantal hallucinaties inzake overleven verhogen.

Besluit.-- De twee duidingen of modellen inzake DNE staan zo goed als diametraal tegenover elkander en weerspiegelen de "twee culturen" (P. Snow) die alfawetenschappen en betawetenschappen belichamen.

Osis / Haraldsson trachten het gammatype inzake wetenschap te bereiken.

Opm.-- O.c., 85, geeft ons een ontologische perspectief.

Ad 1.-- *Sommige 'hallucinaties'* slaan op een eigen soort werkelijkheid die men gewoonlijk 'buitenzintuiglijk' heet. Want sommige paranormale 'hallucinaties' blijken na toetsing wel degelijk 'werkelijk'. Zo b.v. 'ziet' iemand een ongeval gebeuren op kilometers afstand. Bij toetsing blijkt achteraf dat dit 'gezicht' gelijktijdig was met het werkelijk ongeluk.

Opm.-- Stellers gebruiken hier - zoals zo vaak - de term 'hallucinatie' zoals de betawetenschappers, maar geven er een eigen duiding aan.

Ad 2.-- *Alle hallucinaties zijn onwerkelijk.*

Dat is de definitie van de gevestigde medische wetenschap (betatype) die er hooguit symptomen, in ziet die tot de diagnose behoren en de therapie mede beïnvloeden. Neurologisch gezien ontspringen zij aan hersen- en zenuwanorde en psychologisch tonen zij verlies aan werkelijkheidscontact.

Opm.-- *thanatologie.* -- 'Thanatos', lat.: mors, is dood. -- Thanatologie is wetenschap omtrent de dood.-- Neurologen,-- psychologen en psychiaters bestuderen het stervensproces sedert een paar decennia. Doel: stervenden en hun naastbestaanden van dienst zijn. Ook: het medisch korps kennis bijbrengen om stervenden en hun naastbestaanden te helpen bij het verwerken van de dood.

Vraaggesprekken met stervenden, met naastbestaanden, met medisch personeel zijn de basis. -- Osis/ Haraldsson: "Men leerde heel wat op fysiologisch, psycho- en sociologisch gebied. Wij geloven echter dat de thanatologie zoals zij in de geest der natuurwetenschappen beoefend wordt, voldoende diepgang mist". Dat is hun overtuiging. Met voorbehoud.

Opm.-- De doorslaggevende kwestie is: de parapsychologie.

a. Osis/ Haraldsson geloven dat paranormale ervaringen meer zijn dan hallucinaties en op werkelijkheid uitgeven. Meteen is hun begrip 'werkelijkheid' breder dan dat van de doorsnee van het medisch korps dat artsennaturalistisch denkt (wat zij aan de universiteiten opdoen).

b. Meteen is duidelijk: een zekere graad van materialisme heerst in medische middelen en dit o.g.v. een min of meer onbewuste ontologie: is 'werkelijkheid' voor zo'n mentaliteit al wat d.m.v. natuurwetenschappelijke modellen kan begrijpelijk gemaakt worden.

Opm.-- Parapsychologie of paranormologie.

H. Bender stelde voor i.p.v. van Parapsychologie van paranormologie te spreken. Waarom? Omdat - door alle paranormale fenomenen tot louter psychologische fenomenen te herleiden (reductionisme) - de werkelijkheidswaarde gefnuikt wordt. Want er zijn parafysische, parachemische,-- parabiologische, ook parapsychologische en parasociologische en vooral paraculturologische fenomenen.

Alleen paranormologie laat alle paranormale fenomenen recht wedervaren o.g.v. een ontologie.-- Wat erop wijst dat uiteindelijk het debat een louter wijsgerig debat is: "Wat is werkelijkheid?~ Het artsennaturalisme definieert 'zijn' op zijn wijze.

Vergelijking met de traditionele bewijzen inzake ziel en onsterfelijkheid.

Wij vatten samen.

1.-- Het cultuurhistorisch bewijs.

Verschillende individuen in verschillende tijden en op verschillende plaatsen huldigen - sinds het begin der geschiedenis - o.g.v.- ervaringen terzake en de eraan aansluitende tradities de mening dat de ziel onsterfelijk is en na de dood in een hiernamaals terechtkomt (en daarbij de weerbots van het vorige gedrag ondergaat).

Opm.-- Tenslotte vernieuwen Osis/ Haraldsson dit bewijs o.g.v. getuigenissen (die convergerende inductie vertegenwoordigen) d.m.v. een vernieuwde methode. Maar ontologisch geraken zij niet zoveel verder dan de traditie. Wat zij ook toegeven.

2.-- De wijsgerige (ontologische) bewijzen.

Deze argumenten of betogen redeneren, vanuit axiomata. Indien deze axiomata geldig zijn - wat op zich weerom een betoog zou eisen -, dan is de redenering het ook.

2.1.-- Het psychologisch bewijs.

Waarom soms dit argument “het ontologisch argument” heet, is een raadsel: wellicht omdat het zich uitspreekt over het wezen (de natuur of zijnswijze) van de ziel. Het is door en door zielkundig in een traditionele zin.

1. De wezenheid van de menselijke ziel is tot rein stoffelijke of materiële werkelijkheid onherleidbaar (wat natuurlijk zijn bewijzen vergt).

2. Welnu, sterven is een uiteenvallen van een levend systeem als systeem en als dusdanig een louter stoffelijke aangelegenheid, terwijl de menselijke ziel als onstoffelijke werkelijkheid een levend systeem is dat als systeem niet kan verbrekken (weerom: met bewijzen).

3. Dus ...

Opm.-- Zo verwoord is het een syllogisme.-- De hele moeilijkheid ligt daarin dat men de twee voorzinnen .. eerst moet bewijzen.-

Opm.-- Eén van de bewijzen terzake luidt: “De menselijke ziel, als ken- en waardeervermogen, is gericht op (intentionaliteit) het zijn of de werkelijkheid als zodanig.

Welnu, het begrip ‘werkelijkheid’ (‘zijn’ of ‘zijnde’) is een alomvattend (‘transcendenteel’) begrip. Wat als ken- en waardeervermogen het alomvattende vat, moet ergens boven het sterfelijke materiële uitreiken. Het ‘transcendeert’ (overschrijdt, reikt uit boven) al wat louter materieel is.

Wellicht betreft dit argument zijn naam “ontologisch argument” o.g.v. het ontologisch wezen der menselijke ziel. Welnu, de traditionele wijsgerige psychologie staat of valt met het zijnsbegrip terzake. Als psychologie is zij ontologisch.

2.2.-- Het onbevredigdheidsbewijs.

Dit tweeledig bewijs is ‘psychologisch’ in een minder duidelijk ontologische zin. Het waardeervermogen staat centraal. De begrensdheid van het aardse leven weegt door.

2.2.a.-- Het teleologisch argument.

‘Telos’ (lat.: finis) is ‘doel! Teleologie is het ter sprake brengen van al wat doel en doelgerichtheid is. Ieder (normaal) mens leeft alsof (levenshypothese) hij/ zij een onbegrensd ontwikkelingsproces is. Zodra de dood in zicht komt, is er de indruk dat juist het onbegrensd van de menselijke ontwikkelingsgang - individueel en collectief - niet tot zijn recht komt.

Meteen wordt de dood als al te vroegtijdig ervaren: de doel waarop het leven gericht staat (teleologie), in onbereikt. Ook wordt de dood als een lot, een noodlot dan nog, ervaren.

Opm.-- Wanneer men de levenseinden van medemensen nagaat en beluistert wat zij zeggen - denk aan de verwerking in fasen (vanaf: “dat kan nu toch nog niet!”) zoals Kübler-Ross ze meende te ontdekken bij terminalen -, dan krijgt dit argument een diepgaande ‘menselijke’ waarde. Jammer: deze eerder emotionele ‘bewijskracht’ is cognitief (als kennis) eerder zwak.

Besluit.-- Dit is de elysische of eudemonologische zijde van dit argument.

2.2.b.-- Het ethisch argument.

Opm.-- Eigenlijk is het ook ‘teleologisch’ maar i.p.v. het bereiken van het levensdoel als lukken (geluksverlangen of elysisch verlangen) centraal te stellen legt het de nadruk op het bereiken van het levensdoel als gewetensvol lukken.

Degenen die gewetensvol leven, ondergaan al te vaak een lot dat zij niet verdienen als gewetensvol levenden. “waar heb ik dat verdiend?”. Wie zo spreekt, spreekt onder de druk van het lot als onrecht.

Comparatieve zijde: “gewetenlozen hebben (niets dan) geluk!”. Beide vaststellingen samen spreken iets uit, nl. het doel van het leven is onbereikt.

Besluit.-- Ziedaar het tweede wijsgerig argument in zijn twee zijden. Emotioneel sterk aansprekend. Logisch zwak. Waardoor? Doordat de mogelijkheid van een heelal dat noch geluk noch gewetensvol geluk als doel vooropstelt, eerst moet weerlegd worden. Welnu, onze geest (kenvermogen, gemoed, wil) staat wel op het alomvattende zijn of werkelijkheid gericht maar onze feitelijke ervaring (waarneming en gewaarwording) is al te steekproefmatig (inductief) en dus ontoereikend.

Absurdisten (die al wat is, als absurd vooropstellen (wat zij nooit bewijzen)) en cyniekers (die al wat is, als met geweten niets uitstaande hebbend, vooropstellen (wat zij nooit bewijzen)) zal men nooit overtuigen met bovenstaande bewijsvoeringen.

Zei Jezus niet: “Indien zij niet luisteren naar Moses en de profeten, dan zullen zij zich ook niet laten gezeggen zelfs al stond er iemand op uit de doden” (*Luk. 16:31*).

M.a.w.: redeneren of zelfs feiten voorleggen laat altijd speelruimte om “kritisch sceptisch” te reageren en in twijfel te trekken. Het enige: zo’n mensen bewijzen zelf ook niet wat zij voorstaan (“Gij evenmin als ik”).

Situering van het onderzoeksresultaat.

Osis/ Haraldsson sommen de ‘wetenschappelijke’ bewijzen op waarin zij hun onderzoeksresultaat een plaats geven.-- Wij vatten samen.

1. -- Het feit van de mediumniteit.

Is ‘medium’ een persoon die tegelijk in deze, aardse, en in de andere, buitenaardse of liever ‘buitenzintuiglijke’ wereld leeft. Paranormale waarnemingen en gewaarwordingen (samengevat: paranormale ervaringen) zijn daar een uiting van.

2.1.-- Het feit der gezichten. (ware hallucinaties).

Tot mediumniteit (ook: medialiteit) behoren ‘gezichten’ (visioenen), d.i. het zien (en horen en waarnemen over het algemeen) van anderwereldlijke dingen (personen, processen, gebeurtenissen). Gezichten zijn één type van paranormale ervaringen.-- Sterker is het collectieve type ervan: groepsgewijze ervaart men de andere wereld.

2.2.-- Het feit der uittreding.

De ziel, geheel of gedeeltelijk, verlaat het biologische lichaam (dat dan tot schijndoodtoestand kan komen) zo dat zij op afstand ervaart of zelfs ageert. -- Eén gedeelte der magiers/ magiërinnen is daartoe in staat op willekeurige ofschoon niet gemakkelijke wijze.

3.1. - Het feit der doods nabije ervaringen.

Het werk van Osis/ Haraldsson situeert zich hier: in het aangezicht van de eigen dood ervaart de terminale mens de werkelijkheid, aangenaam (het type dat Osis/ Haraldsson naar voren halen) of onaangenaam, van de wereld waarin de onsterfelijke ziel intreedt wanneer zij het stervende of gestorven biologische lichaam loslaat.

3.2.-- Het feit der herinneringen aan vorige levens.

Het reïncarnisme (wederbelichamingsgeloof) steunt op dergelijke ervaringen: de zich herinnerende weet zich, plots, ‘verschoven’ naar één of meerdere van de eigen vorige levens (gewoonlijk op deze aarde) en weet zich leven in een ander biologisch lichaam en in een vorig cultuurtijdvak. Wat kenmerkend is bij uitstek in zo’n reïncarnistische ervaringen is het feit dat de belevende zich als onsterfelijke ziel identisch weet met wat hij/ zij in vorig (aards) leven doorleefde.

Zo’n ervaringen kunnen aangenaam zijn maar ... eigenaardig genoeg (althans wat de niet-ingebeelde betreft) zijn zij meestal onaangenaam (om reden van onverwerkte traumatismen).

Opm.-- Het is overduidelijk dat Osis/ Haraldsson met de term ‘wetenschappelijk’ ‘parapsychologisch’ (paranormologisch) bedoelen. Welnu, indien, binnen de wereld der wetenschappers (en denkers), één ding fel omstreden is, dan is het uitgerekend de paranormologie.

Wij halen één tekst aan (tussen uiterst vele). “*Behoort men aan paranormale fenomenen te geloven?* Om eens en voorgoed de zaak op te klaren vermenigvuldigen wetenschappers van alle landen experimenten zonder a-priori (versta: zonder enig vooroordeel)., Maar - hun openheid van geest ten spijt - hebben zij nog nooit ook maar de minste buitennatuurlijke werkelijkheid vastgesteld”.

Aan het woord: *Science et vie* 959 (1997: aoüt), 56. -- Het nummer is overigens een speciaal nummer: *Paranormal.-- La grande explosion (Enquête aux frontières de la science)*. Het tijdschrift geeft toe dat het paranormale groot, zeer groot succes kent sedert enkele decennia.-- Vooral New Age (Nieuw tijdperk) moet het natuurlijk ontgelden.

New Age.

Het is een modewoord. De adepten ervan krioelen in het westen. Deze nieuwe religie zonder kerk wordt gekenmerkt door de gedachte dat geest, lichaam, materie, de aarde, het heelal één enkele ‘entité’ (vertalen wij door ‘werkelijkheid’) uitmaken.

Vervelend is dat deze lieve hersenspinsels de pretentie koesteren op wetenschap te steunen. Gevaar ...”.

Opm.

1. Het is overduidelijk dat het absolute oordeel dat hiermee over het paranormale geveld wordt, enkel steunt op modellen van natuur- of geestes- of menswetenschappelijke aard die niet opgewassen zijn tegen het (paranormale) object dat zij bestuderen.

M.a.w.: de criteria (normen) die “de wetenschappers aller landen” (op uitzonderingen wordt niet gelet) aanleggen om te kunnen oordelen over het werkelijkheidskarakter van het paranormale, zijn zo dat eigenlijk nooit - ook maar het kleinste - paranormale fenomeen als paranormaal kan doorkomen. M.a.w.: de experimenten zijn zo opgezet dat zij de axiomatic van de feitelijke gevestigde wetenschap enkel bevestigen.

2. Of New Age met de definitie die *Science et Vie* daarvan geeft, daarmee ook werkelijk weergegeven is, is zeer de vraag gezien het uiterst disparate ervan.

Al te uiteenlopende dingen zijn ondefinieerbaar binnen éénzelfde omvattende definitie. Tenzij men inconsistentie invoert: neem de Bijbels georiënteerden t.o.v. de niet-Bijbels inzake het begin van de tijd b.v..

Twee niveaus: paranormaal en visualiserend.

1. Eigenlijk is al wat paranormologie als object heeft. een kwestie van paranormale waarneming en gewaarwording (samen: ervaring). Mediumniteit, mantiek (gezichten zien), uittreding, DNE, herinneringen aan vorige levens e.d.m., zijn waarnemingen en gewaarwordingen, d.i. ervaring.

2. Wanneer men dit moet vertalen naar niet-paranormaal ervarenden, dan is er maar één oplossing: visualiseren. Dit is: men neemt de elementen, eigen aan de ervaring die niet-paranormaal is, en men spreekt in termen van dat type van ervaring over dingen die eigen zijn aan het type van ervaring dat paranormaal is.

Zoals de natuurwetenschapper.

F. Cerulus, Theoretische natuurkunde (Feit, formule en wet), in: Onze Alma Mater 1995:1, heeft het over twee niveaus in zijn domein :

a. het mathematisch-experimentele (waarvan hij niet verbergt dat de ‘oningewijde’ er niet veel zal van meedragen) en

b. het visualiserende. Zo zegt hij, a. c., 14v., dat de kwantummechanica (in haar strikt theoretische vorm) vatbaar is voor meer dan één visualisering. Zo b.v. zijn de beelden ‘golf’ en ‘deeltje’ tegelijk geldig als model (visueel model dan) van het strikt natuurwetenschappelijke wiskundig-experimentele model (dat enkel door ingewijden juist verstaan wordt).

M.a.w.: natuurkunde aanschouwelijk maken voor niet-natuurkundigen is tenslotte ondoenlijk, -- hooguit partieel. De oningewijde past één houding: “Worüber ich nicht reden kann, darüber soll ich schweigen”.

Welnu, een analoog vertalingsprobleem stelt zich voor degene die paranormaal ervaart.

a. ***Degenen die mediumniek begaafd zijn***, - die mantische waarnemingen hebben, - die uittreden, DNE zelf ervaren, - die aan vorige levens duidelijke herinneringen overhouden,-- al diegenen verstaan direct (zonder vertaling in andere termen) wat een paranormaal begaafde ervaart.

b. ***Degenen die die ervaringen niet zelf hebben***, staan voor twee mogelijkheden:
1. paranormale begaafdheid ontwikkelen (wat vaker gebeurt en lukt) of
2. zich met benaderende, aanschouwelijk gemaakte analogieën tevreden stellen. - Dàt is het analogon van wat b.v. een Cerulus zegt inzake begrijpen van zijn domein van specialisatie, de natuurkunde. Waarom zou iets dergelijks niet mogen of ondoenlijk zijn inzake DNE en dergelijke?

Deze vrouwen waren volstrekt overtuigd van het bestaan van de hel.

Lezen wij ter aanvulling *Phyllis Atwater, Retour de l'après-vie (Les répercussions de l'expérience de mort imminente)*, Ed. du Rocher, 1993 (// *Coming Back to Life*. New York. 1988).

Schrijfster maakte driemaal zelf een BDE (bijnadoodervaring) in 1977 (o.c., 46/82) door. Waarop zij vijftien jaar lang BDE (een tweehonderd bezocht zij zelf) onderzocht.

De nawerking o.m. trok haar aandacht.-- Ons interesseren o.c., 33/41 (*Les expériences négatives*). Het viel voor in het Sint-Alfonsiushospitaal in Boise (Idaho),-- lang voordat zijzelf in 1977 BDE doormaakte.

(1) Zij had in Boise een Californische leren kennen die er kwam wonen. Het kwam tot een soort vriendschap. Na een telefoontje verneemt zij dat deze vrouw een hartcrisis had doorgemaakt en haar verwacht.-- De vrouw was lijkbleek. Wat zij tijdens haar klinische dood had doorgemaakt, kwam hierop neer.

Zij treedt uit haar lichaam. Zweeft erboven. Daarna dringt zij doorheen een donkere gang ('tunnel') aan wiens einde een licht schitterde. Zij bereikt dat licht: dààr ontwaart zij verlaten heuvels, vol naakte mensen. Zij geleden op zombies (*opm.:* in Haïti door zwart-magische riten tot 'automaten' omgevormde mensen): zij hielden zich recht, schouder aan schouder. Deden niets anders dan haar aankijken.--

Het schouwspel was dermate griezelig dat zij begon te gillen. Meteen trad zij opnieuw in haar lichaam in. - Maar zij bleef gillen. Pas na een kalmeermiddel sliep zij tenslotte in..

Haar duiding.-- De dood - zo hield zij staande - is een nachtmerrie. Zij vervloekte alle kerken die de mensen sedert eeuwen foefjes wijsmaken met verhalen over het paradijs.-- De vrouw was troosteloos.

(2) Daarop komen twee andere patiënten binnen: een bejaardere vrouw en een op stokken gesteunde vrouw. Ook zij waren, na dood te zijn verklaard weer bijgekomen.-- In hoofdzaak vertelden zij dezelfde geschiedenis. Waren blijkbaar even ontzet als de eerste. Zij hadden de gelijkenis ontdekt dankzij verpleegsters die haar BDE hadden ontdekt, ze in haar notulen hadden vergeleken, ze hadden geduid als "bizarre hallucinaties eigen aan sommige patiënten".

Atwater ondervroeg ze mettertijd methodisch.

Resultaat. Twee waren nog altijd gehuwd,-- hadden meerdere grote kinderen. De Californische was vele malen gehuwd en gescheiden,-- had geen kinderen.

a.-- De verschillen.

Religie, milieu, levensstijl verschilden. Gemeenschappelijke vrienden hadden zij niet. De artsen waren verschillend. Mekaar hadden zij te voren nooit ontmoet.

b.-- De gelijkenissen.

Haar levens waren een reeks successen en moeilijkheden. Alle drie hadden een hartcrisis achter de rug. Zij verbleven in hetzelfde hospitaal.

Atwater ontdekte slechts één gemeenschappelijk opvallend punt:

a. alle drie verdrongen de misstappen die op haar wogen;

b. alle drie hadden door de BDE een nog versterkt schuldgevoel.

Zij bekenden dat zij, door te sterven, op dat gestoten waren dat zij het meest vreesden. Waren er sindsdien meer dan ooit van overtuigd dat zij haar 'zonden' zouden moeten uitboeten.

(3) Bij het verlaten van het hospitaal trekt een verpleegster de aandacht op een vierde geval.-- Het was een man. Hij was dermate getraumatiseerd dat hij weigerde met wie ook te spreken. Onophoudelijk murmelde hij onsamenhangende woorden in de aard van: "heuvels en heuvels van naakte personen die mij aankijken". -- Een bezoek aan de man werd niet toegestaan.

Besluit.-- In de loop van twee dagen maken vier mensen.-- met hartkwaal en in hetzelfde hospitaal verzorgd, grosso modo dezelfde BDE door . -- Atwater volgde ze niet verder. Wel toonde de Californische zich dermate onredelijk en grof dat zij verder bezoek opgaf.

Deze vrouwen waren volstrekt overtuigd van het bestaan van de hel.

Vergelijkende tabel.-- Ziehier wat Atwater o.c., 36, aangeeft.

Positieve bde:

Vriendelijke wezens

Schitterende omgeving

Gesprekken

Aanvaarding en liefdevolle sfeer

Warmte en paradijselijke sfeer

negatieve bde:

Als doden overkomende wezens

Verlaten of desolate oorden

Stilzwijgen of bedreigingen

Gevaar en mogelijke geweldpleging

Koude en helse indruk.

Het hele boek is alleszins de moeite waard,-- vooral omdat schrijfster zelf een drievoudige BDE doormaakte. Zij aanvaardt echter ook duidelijk paranormale helle-ervaringen. Dàt vooral wilden wij even aanstippen, want meestal heerst daaromtrent een bevreemdend stilzwijgen. Mèt de indruk dat die er niet zijn.

Geheugenvervorming.

Het thema lijkt op het eerste gezicht ver buiten de wijsgerige psychologie te liggen. Toch trekt het de retrospectieve methode grondig in twijfel. Ieder zijnde leeft of minstens bestaat met een terugblik op het verleden dat o.m. op die wijze voortleeft en mede de toekomst helpt bepalen.-- Wij lezen even *Elizabeth Loftus, Creating False Memories*, in: *Scientific American* 1997: sept., 50/55. Wij halen het voornaamste aan.

Applicatief model.

1986.-- Nadean Cool, een verpleeghulpster, in Wisconsin, zoekt een psychiater op om van haar trauma n.a.v. een dramatisch gebeuren dat haar dochter doorgemaakt had, af te geraken. De psychiater wendde suggestiemethoden: (o.m. hypnose) aan om 'vergeten' herinneringen bloot te trekken: herinneringen nl. die Cool zozegd zelf had meegemaakt.

In de loop van de behandeling geraakte zij ervan overtuigd dat zij "herinneringen had onderdrukt (bewust), resp. verdrongen (onbewust: aan een betrokkenheid in een Satanscultus". Met name: eten van baby's, verkrachting, seks met dieren, gedwongen bijwonen van de doding van een achttienjarige vriend.

Meer nog: zij kwam ertoe te geloven dat zij "meer dan honderdtwintig persoonlijkheden" had: kinderen, volwassenen, engelen en zelfs een eend.

Gevolg: de psy onderwierp ze aan exorcismen, waaronder er één vijf uren duurde, aan wijwaterbesprenkeling: aan gegil tot Satan om Cool's lichaam te verlaten.-- Tenslotte beseftte Cool dat haar onwerkelijke herinneringen opgedrongen waren en vervolgde zij de psy voor een medische fout. Maart 1987 - na vijf weken gerecht - werd haar geval vastgelegd: 2,4 miljoen dollar boete.

Geheugenvervorming.-- a. Een detail of twee vervormen verschilt van **b.** grondige vervorming van het verleden.

1. -- Feit is dat een groeiend aantal onderzoeken aantoont dat - te wijten aan de juiste omstandigheden - onwerkelijke herinneringen eerder gemakkelijk kunnen ingeboezemd worden.

2.-- a. Vaak worden dergelijke 'retrospectief' (een karikatuur van wat Platon van Athene 'anamnèsis' (lat.: reminiscencia) heette) verwekt door een fusie van werkelijke herinneringen met suggesties van medemensen.

Appl. model.-- Een blij dagje - uit op een strand kan, door de suggestie van een verwant persoon, vervormd worden tot een herinnering aan angst "omdat men toen verloren liep als kind".

Appl. model.-- Schrijfster haalt collegae aan.-- A.c., 55.-- S. Kassin e.a., Williams College, onderzochten het effect van een valse beschuldiging. Personen werden er vals van beschuldigd door verkeerd indrukken van een sleutel een computer te hebben beschadigd. De onschuldige deelnemers loochenden aanvankelijk de beschuldiging. Toen een medewerkster beweerde dat zij “die daad” had zien stellen, ondertekenden vele deelnemers en een bekentenis, liepen schuldgevoelens op en kwamen ertoe details die met dat opgedrongen geheugen consistent waren, uit te vinden.

b. Retrospecties worden ook verwekt doordat iemand (psychiater, onderzoeksrechter) ertoe aanmoedigt zich gebeurtenissen in te beelden zonder enige bekommering omtrent het feit of zij nu werkelijk of onwerkelijk zijn.-- Dit komt voor bij gerechtelijke ondervragingen of in het kabinet van de psychiater.

a. Niet dat al te sterke suggesties in de vorm van zo’n inbeeldingsoefening normaal daarbij voorkomen.

b. Wel in een ‘zachte’ vorm.

Onderzoeksrechters - om een bekentenis te bekomen - vragen een verdachte zich in te beelden dat hij aan een misdaad deelnam.

Psychotherapeuten allerlei zetten ertoe aan zich kindheidsgebeurtenissen in te beelden om “verdrongen/ onderdrukte herinneringen” bloot te trekken. Zo blijkt inzake klinisch psychologen dat 11% leren “de inbeelding wild te laten werken” en 22% vragen “de inbeelding vrije teugel te geven”.

“Het toenemend gebruik van zulke geheugen oefeningen brachten mij en verscheidene collega’s ertoe zich vragen te stellen omtrent de uitwerkselen”. (A.c., 54).

c. De eigen vorsingsresultaten van Loftus inzake retrospectie sinds 1870+ tonen aan dat, indien mensen van een gebeuren getuige zijn en later blootstaan aan nieuwe en misleidende informatie terzake, zij dan vaak (‘often’) vervormde herinneringen ontwikkelen.

Appl. model.-- Een gesimuleerd auto-ongeluk.-- Op een kruispunt aan een stoplicht.-- Later ondergingen de helft van de deelnemers die zulks gezien hadden de suggestie dat het een voorrangsteken was. Deze laatste neigden ertoe te zeggen dat zij een voorrangsteken ‘gezien’ hadden, terwijl de andere helft - die de gelogen informatie niet ondergingen - veel juister retrospectie vertoonden.

Geheugenwetenschap.

Bibl. st. : Harrois-Morin / L.L. de Léotard, *les secrets de la mémoire*, in *L'Express* 08. 02. 1996 (// Sélection 1996 : juill.).

Psychologen, -- neurologen en biologen hebben de laatste decennia het geheugen (van ouder wordenden en jongeren) ontleed.

1. Het kortstondige geheugen (later “werk -of arbeidsgeheugen geheten) onthoudt tussen de tiental seconden tot enkele minuten. Het is de basis.

2. Het langdurige geheugen vertoont meer dan één dimensie.

2.a. Episodisch geheugen (“Ik was gisteren in Lier”).

2.b. Semantisch (conceptueel) geheugen (“Brussel is de hoofdstad van België”).

2.c. Proceduraal (repetitief) geheugen (werkwijzen die zich herhaaldelijk voordoen zoals: per fiets rijden). Bij het uit het hoofd leren speelt het procedurale geheugen een hoofdrol. -- Episodisch slaat op afzonderlijke feiten. Semantisch slaat op begrippen.

